

НЕСВОБОДНИ ФРАЗИ И ДЕРИВАЦИЯ

Светлозара Лесева
Институт за български език, БАН

MULTIWORD EXPRESSIONS AND DERIVATION

Svetlozara Leseva
Institute for Bulgarian Language
Bulgarian Academy of Sciences

Резюме. В студията се разглежда произвеждането на несвободни фрази от други несвободни фрази и се изучават езиковите механизми, свързани с това явление, съчетаващи морфологични, синтактични и семантични изменения. Повдигат се теоретични въпроси, свързани със статута на несвободните фрази и техните производни, с границите между езиковите равнища и тяхното взаимодействие.

Ключови думи: несвободни фрази, деривация, синтактична реорганизация

Abstract. This paper deals with the formation of multiword expressions from multiword expressions and studies the language mechanisms involved in this phenomenon and the morphological, syntactic and semantic modifications that take place. In the course of the study the author brings up theoretical issues related to the status of multiword expressions and their derivatives, as well as issues concerning the distinct language levels and their interaction.

Keywords: multiword expressions, derivation, syntactic reorganisation

1. Увод

Под *несвободни фрази*¹ в изследването ще се имат предвид ‘лексикални единици, съставени от две или повече графични думи, които изразяват неде-

---

¹ Общоприетият англоезичен термин е multiword expressions (MWEs).

лимо понятие' (Стоянова, Тодорова/Stoyanova, Todorova 2014, 185). Научните изследвания върху несвободните фрази са насочени към класифицирането и описанието им от гледна точка на синтактичната и морфологичната им изменяемост, ограниченията върху вътрешната им структура, морфосинтактичните им свойства, особеностите на синтактичното им поведение и/или степента на семантична разложимост (Нюнберг и др./Nunberg et al. 1994; Саг и др./Sag et al. 2002; Болдуин и др./Baldwin et al. 2003; Болдуин, Ким/Baldwin, Kim 2010 и мн.др.). Предизвикателствата, свързани с изчерпателното и лингвистично адекватното им описание, произтичат от тяхната идиоматичност, която се проявява в няколко плана – лексикална, синтактична, семантична, прагматична и статистическа (Болдуин, Ким/Baldwin, Kim 2010).

Според общоприетата класификация, предложена от Болдуин (по Болдуин и др./Baldwin et al. 2003) и адаптирана за български (например у Стоянова, Тодорова/Stoyanova, Todorova 2014), несвободните фрази (НФ) може да се обобщат в следните категории: *неразложими*, *идиосинкретично разложими* и *(прости) разложими*, според степента, в която е възможно значението на несвободната фраза да се припише на нейните компоненти. Неразложимите НФ са „семантично непроницаеми“, т.е. не подлежат на декомпозиционен анализ, например *от главата за краката*, *обирам калая* и др. В общия случай компонентите им не могат да се модифицират (но глаголните опори могат да се изменят по морфологични категории). *Идиосинкретичните разложими несвободни фрази* подлежат на декомпозиционен анализ, но значението на част от компонентите е нетипично извън рамките на конкретната НФ – *давам зелена светлина*, *тегля локуми*. При тях, макар и в ограничена степен, са възможни синтактични вариации. *Простите разложими несвободни фрази* позволяват декомпозиране на значението на компонентите, подлагат се на синтактични вариации и вътрешна модификация и др. – *вземам решение*, *чупя рекорд*, *моторно превозно средство*.

Въпреки богатата научна традиция както теоретичното, така и практически ориентираното описание на несвободните фрази не може да се смята за разрешен научен проблем. Едно от предизвикателствата, които стоят пред изследователите, е свързано с невъзможността, поне засега, да се очертаят строги критерии за определянето на границите между несвободните фрази и свободните съчетания, което се вижда от силно разминаващите се оценки за съотношението им, предлагани от различни учени – от около 41% несвободни фрази спрямо 59% еднословни единици в Принстънския уърднет (Фелбаум, ред./Fellbaum, ed. 1998) през съотношение 1:1 (Джакендоф/Jackendoff 1997) до съотношение 10:1 в полза на несвободните фрази (Мелчук/Mel'čuk 1998, цит. по: Стоянова, Тодорова/Stoyanova, Todorova 2014).

Друго голямо предизвикателство пред описанието на несвободните фрази е разнообразието от свойства на отделните подкатегории, което в значителна степен усложнява задачата да се предложи унифициран модел за речниково представяне на НФ, особено за езици с богата морфология, които имат

разнообразие от форми, позволяват вариации в словореда, вмъкването на модификатори на един или повече от компонентите и/или на външни елементи в линейната структура на несвободните фрази (Коева и др./Koeva et al. 2016).

Създаването на несвободни фрази чрез средствата на деривацията и синтаксиса също може да бъде причислено към научните задачи, които първа предстои да бъдат решени. Както ще бъде показано, тази задача не е непозната, но доскоро изследванията са били концентрирани основно върху произвеждането на еднословни лексеми и много рядко на несвободни фрази. Този научен проблем повдига и някои теоретични въпроси за границите между езиковите равнища и характера на процесите, които се проявяват при тях, както и за средствата, чрез които се осъществяват.

Настоящото изследване е насочено към изучаване на потенциала на несвободните фрази да произвеждат други несвободни фрази, като фокусът е върху глаголните единици и кореспонденцията им с именни несвободни фрази.

2. Преглед на литературата

В българската лингвистика до относително скоро интересът към несвободните фрази и техния словообразователен потенциал е свързан с развитието на лексикологията и лексикографията и се проявява в следните основни тенденции: а) изучаване на дефразеологизацията като източник за възникването на нови думи или значения, т.е. участието на фразеологизмите в процесите на словообразуване; б) изучаване на универбизацията при несвободни фрази включително, но не само на фразеологизми; в) изучаването на композицията на сложни думи от свободни или несвободни фрази.

Под дефразеологизация се има предвид образуване на еднословна единица от фразеологизъм (Благоева/Vlagoeva 2011). Този процес се осъществява най-често чрез механизма на декомпозиция и семантична кондензация (Чолакова/Cholakova 1968; Кювлиева/Kyuvlieva 1987; Благоева/Vlagoeva 2011), при който фразеологичната единица се редуцира до един от своите компоненти, като съответната дума, претърпявайки семантична деривация, започва да експлицира значението на изходната фразеологична единица, например: *пера пари* > *пера*, *висок адреналин* > *адреналин* (Благоева/Vlagoeva 2011). Композицията традиционно се определя като словообразователен процес, при който от двусъставна синтагма (Зидарова/Zidarova 2008) се образува дума, определена като сложна въз основа на двете коренни морфеми, които включва: *вали сняг* > *снеговалеж*, *събирам смет* > *сметосъбиране*. Образуването на сложни или производни думи, семантично и словообразователно мотивирани от даден фразеологизъм, се разглежда като алтернативен и по-слабо продуктивен спрямо семантичната кондензация словообразователен механизъм и при фразеологизмите (Благоева/Vlagoeva 2011): *спускам с парашут* > *парашутист*.

Универбизацията се дефинира като словообразователен механизъм, при който съставни лексикални единици, съществуващи в езика, се преобразуват в еднословни единици с твърдествено семантично съдържание (Благоева/Blagoeva 2003) с помощта на словообразователни средства на други словообразователни механизми (Радева/Radeva 1991; Благоева/Blagoeva 2003 и др.): морфологично словообразуване: *патрулен автомобил* > *патрулка*, *превеждаща програма* > *преводач*; морфосинтактично словообразуване: *млади хора* > *млади*; лексикално-семантично словообразуване: *електронен адрес* > *адрес*.

Може да се заключи, че словообразователният потенциал на несвободните фрази е обект на задълбочен научен интерес в българското езикознание, но фокусът е стеснен до образуването на еднословни съответствия, ограничение, което би следвало да бъде преодоляно с оглед както на теоретичното изследване на несвободните фрази, така и на лексикографското им представяне и формалното им описание.

През последните десет години несвободните фрази попадат във фокуса на вниманието на българските компютърни лингвисти. В разработката си от 2006 г. Светла Коева (Коева/Koeva 2006) разглежда създаването на флективни типове за описание на формоизменението на съставните единици. В друго свое изследване (Коева/Koeva 2007) авторката представя метод за автоматично извличане на (съставни) термини. В свои статии и в дисертационния си труд (например у Стоянова/Stoyanova 2010; Стоянова/Stoyanova 2012) Ивелина Стоянова изследва автоматичното разпознаване и тагиране на съставни лексикални единици, като акцентът е върху съществителните имена. Мария Тодорова предлага формално описание и флективен речник на глаголни фразеологизми (Тодорова/Todorova 2008; Тодорова/Todorova 2015). В дисертационните си трудове и в съвместна работа (Стоянова, Тодорова/Stoyanova, Todorova 2014) авторките предлагат варианти на класификация на несвободните фрази, отчитаща съществуващите класификации с оглед на спецификите на българския език. Като част от целенасочените усилия на Секцията по компютърна лингвистика следва да се отбележат следните насоки на работа – автоматично създаване на голям речник на несвободни фрази, класифицирани според степента им на декомпозируемост (Стоянова, Тодорова/Stoyanova, Todorova 2014) и последвалото му обогатяване със съставни именуванни същности (Тодорова и др./Todorova et al. 2016) и несвободни именни фрази (Стоянова и др./Stoyanova et al. 2017); създаване на автоматичен метод за разпознаване на глаголно-именни словосъчетания с десемантизиран глагол (Стоянова и др./Stoyanova et al. 2016); разработване на единна концепция за представяне на несвободните фрази в речник (Коева и др./Koeva et al. 2016; Стоянова и др./Stoyanova et al. 2017). Макар цитираните изследвания да не засягат пряко отношението между несвободните фрази и деривацията, те създават изчерпателна концептуална рамка и езикови ресурси, които дават тласък на изследванията в тази област, включително научната работа върху деривацията.

Отново в парадигмата на компютърната лингвистика Осенова и Симов (Осенова, Симов/Osenova, Simov 2015) засягат въпроса за деривацията с оглед на формалното представяне на взаимовръзката между несвободни или (свободни) синтактични фрази, най-често глаголни (глаголно-именни колокации), и производни сложни думи, чиято вътрешна структура съдържа съответното синтактично отношение и лексикални елементи (основи), например *махам с ръка > ръкомахам, лекувам с билки > билколечение*.

Деривационните процеси с фокус върху несвободните фрази се засягат относително рядко в изследванията и за други езици. В своята работа Гроза (Гроза/Groza 2011) изказва твърдението, че деривацията в областта на съставните единици представлява регулярен процес в румънския език. Ермакова (Ермакова и др./Ermakova et al. 2015) разглеждат словообразуване между фразеологизми от вида: *выбирать/выбрать меньшее из зол > выбор меньшего из зол, водить за нос > вождение за нос* и др., като заключават, че това е най-продуктивният механизъм за възникване на нови фразеологизми в руския. Пиела (Пиела/Piela 2007) разглежда произвеждането на еднословни деривати от фразеологизми в полския език и обобщава, че процесът е продуктивен.

В обща разработка Барбу Митителу и Лесева (Барбу Митителу, Лесева/Barbu Mititelu, Leseva 2017) разглеждат в съпоставителен план потенциала на несвободните фрази в румънския и в българския език да произвеждат несвободни фрази по пътя на деривацията и обобщават основните синтактични структури, участващи в тези процеси, морфологичните и синтактичните операции, които се прилагат върху тях, и семантичната характеристика на получените НФ, като фокусът на изследването е върху глаголните фрази. В настоящата студия се прави опит за разширяване, прецизиране и теоретизиране на наблюденията за български, представени в посоченото изследване.

3. Особенности на несвободните фрази от синтактична гледна точка

Една от ключовите характеристики на несвободните фрази е, че са образувани със средствата на синтаксиса и следователно се подчиняват на общите синтактични правила за формиране на фрази, валидни в езика, към които се прилагат и редица ограничения. Като илюстрация ще разгледаме най-разпространения структурен тип при несвободните именни фрази, а именно А N: опорно съществително (N) с модификатор прилагателно (A). По силата на синтактичните правила за формиране на именна фраза в българския език се извършва съгласуване между определението и главната дума, съобразено със съгласувателните изисквания на опората. Например в несвободната фраза *маршрутно такси* прилагателното се реализира с формите за среден род единствено число и с формите за множествено число, като се съгласува по род и число с опората и се маркира с категорията определеност: *маршрутно такси*,

маршрутното такси, маршрутни таксите, маршрутните таксите. В този случай несвободната фраза има същите синтактични специфики като всяка свободна фраза със структура А N и опорно съществително от среден род. Ако обаче разгледаме несвободната фраза *доброто старо време*, ще забележим, че макар да следва структурен модел (А А N), характерен и за свободните фрази, каквато е *добро послушно момче*, несвободната фраза се съобразява с някои ограничения. Едно от тях е, че най-често се употребява в членувана форма (или като част от фраза, в която маркерът за определеност се носи от друг елемент: *това добро старо време, митичното добро старо време*). Очевидно е, че тази особеност не се дължи на парадигматични ограничения, налагани на опорната дума, а произтича от семантиката на общото неделимо значение, което несвободната единица е развила.

При глаголните несвободни фрази най-разпространената структура е глаголно-именно словосъчетание (V N, V NP), при което съществителното (именната група) заема комплементната позиция на вътрешния обект, като блокира позицията на прякото допълнение: *вземам решение, давам зелена светлина*. Възможно е субкатегоризацията на самостоятелния глагол да се наследи от несвободната фраза. Например глаголт *давам* има два комплемента – пряко и непряко допълнение: *давам (нещо) (на някого)*; в *давам зелена светлина* съчетанието *зелена светлина* запълва позицията на прякото допълнение, а цялата НФ *давам зелена светлина* има аргумент *на някого*, който не е компонент на несвободната фраза, но трябва да бъде реализиран от синтактично съответстващ и семантично съвместим елемент при употребата на несвободната фраза в езика, например: *Дадох зелена светлина на проекта*. По-рядко несвободната глаголна фраза има различна субкатегоризация от тази на самостоятелния глагол. Например непрякото допълнение в *чупя гръбнак (пред някого)* е аргумент, който не фигурира в субкатегоризационната рамка на глагола *чупя (нещо)* (Коева и др./Коева et al. 2016); в несвободната фраза *хващам (някого) натясно* обстоятелственото пояснение *натясно* е задължителен елемент, докато глаголт *хващам* не изисква комплемент (но може да има адюнкт) обстоятелствено пояснение. Тези два примера са показателни за лексикалната, семантичната и синтактичната идиоматичност, характерна за несвободните фрази. Промените в субкатегоризацията на глагола като опора на несвободна фраза спрямо субкатегоризацията на самостоятелния глагол може да се използват като един от тестовете за разграничаване на неразложимите НФ от идиосинкретичните разложими и простите разложими НФ.

Едно от предизвикателствата пред изучаването най-вече на глаголните несвободни фрази е необходимостта от описание не само на техните форми, а и на вариативността, произтичаща от фразовия им характер. Показателни в това отношение са предикатно-обектните несвободни фрази от делексикализиран глагол и абстрактно съществително, което най-често има събитийна семантика: *вземам решение, правя впечатление* и т.н. От несвободните фрази те в най-голяма степен се доближават до свободните словосъчетания: обик-

новено съществителното може да се членува и да се мени по число *взе решение, взе решения, взе решението, взе решенията* (макар че има и изключения, например *вземам участие*); възможно е модифициране както на именния компонент: *взе трудно решение*, така и на цялата единица *взе решението бързо, взе бързо решението*. Синтактичната им гъвкавост се изразява във възможността както модификаторите на именния компонент или на цялата единица (ако са възможни), така и външни за фразата елементи да заемат позицията между глагола и името: *Направиха ли му операция?*, и не на последно място – да се реализират различни словоредни варианти: *взе се решение, решението се взе* (Коева и др./Коева et al. 2016; Стоянова и др./Stoyanova et al. 2016). В различна степен повечето несвободни фрази позволяват синтактична вариативност, като в това отношение между отделните класове НФ липсват отчетливи граници.

Свойствата и структурата на несвободните фрази предопределят свойствата на произведените от тях единици, включително на синтактичната им вариативност. В настоящото изследване няма да се спираме върху различните синтактични реализации.

4. Между морфологията и синтаксиса

Обикновено в изследванията върху различните видове несвободни фрази се разглеждат техните канонични реализации, но в езиковата практика се наблюдават и такива, които в общия случай остават встрани от изследователския интерес. Пример за такива единици са *вземане на решение, правене на впечатление*, при които опората е претърпяла деривация, както и производни единици, при които от компонента, подложен на изменение, се получава не нова дума (*вземам – вземане*), а нейна форма, например: *взето(то) решение*. В последния случай от глаголната несвободна фраза (V_1 N) се получава именна несвободна фраза, чиято опора е именният комплемент на глаголната единица, а модификаторът е форма (страдателно причастие) на опората на глаголната единица (PassPart_i N).

От гледна точка на обработката на естествения език, а и на редица области на лингвистичните изследвания откриването и разпознаването като смислово цяло на единици като *вземане на решение, взето(то) решение, даване на зелена светлина, дадена(та) зелена светлина* наред с глаголните съответствия *вземам решение, взема решение, давам зелена светлина, дам зелена светлина* е не по-малко важно, тъй като очертава по-пълна картина за употребата и дистрибуцията на единиците в езиковата практика, дава възможности за извличането на смислови връзки в рамките на даден текст или между различни текстове и за разпознаването на формално различни, но семантично близки, синтактично съотносими и информационно значими структури. Интересът към този тип трансформации е важен и от теоретична гледна точка, тъй като

поставя в различна светлина границите между езиковите нива и същността на езиковите процеси.

Деривацията представлява процес на произвеждане на нова дума от вече съществуваща дума чрез добавяне или отстраняване на афикси. В този смисъл произвеждането на *взето(то) решение* от *взема решение* отчасти отговаря на определението за деривация, без да се изчерпва с него. Същевременно в конкретния случай, за разлика от деривацията при еднословните лексеми, морфологичното средство е формообразователен, а не словообразователен афикс. Представеният модел $V_i N > \text{PassPart}_i \underline{N}$ се проявява повсеместно и обикновено е ограничен единствено от лексикално-граматични и/или синтактични изисквания, например: за да се образува отглаголно съществително на *-не*, глаголът трябва да е от несвършен вид, а за да може да се получи именна фраза (NP) със структура $\text{PassPart}_i \underline{N}$ (*взето решение*) или $\text{PassPart}_i \underline{N}'$ (*дадена зелена светлина*), изходната несвободна фраза трябва да има пряко допълнение и структура $\underline{V} N$ – *взема решение* или $V \underline{NP}$ – *дам зелена светлина*.

Наред с морфологичните процеси при разглежданото явление се задействат и механизми на синтактична реорганизация. В случая с *взема решение* – *взето решение* комплементът на глаголната фраза поема функцията на опора на именната, опората на глаголната несвободна фраза губи статута си на главна част и става модификатор на опората, който се свързва с нея чрез съгласуване. При *вземам решение* – *вземане на решение* глаголната опора чрез деривация произвежда отглаголно съществително, което става опора на именната фраза, а комплементът на глаголната опора се наследява от именната фраза, но се маркира не чрез прилагане, а предложно. В резултат от прилагането на тези процедури от несвободна фраза се получава друга несвободна фраза, която може да принадлежи към друга част на речта или към друг семантичен клас, например *графичен дизайн* – *графичен дизайнер*, *софтуерен инженер* – *софтуерно инженерство*.

Разглежданият процес на произвеждане на нови несвободни фрази от съществуващи несвободни фрази по същността си може да се определи като деривация. Както ще бъде демонстрирано, този процес включва използването на словообразователни модели, характерни за еднословните единици, които в общия случай се прилагат към опората на изходната НФ, за да се получи опората на производната НФ. Същевременно терминът „деривация“ е в известна степен условен поради различията между процеса на произвеждане на несвободни фрази от несвободни фрази и деривацията при еднословните лексеми. Един от аспектите на това различие е използването на формообразователни средства. Вторият аспект произтича от фразовия статут на несвободните фрази и се заключава в необходимостта от различни синтактични модификации: синтактично реструктуриране, свързано с поемането на опорността от елемент с различни морфологични и синтактични свойства, избор на различни средства за изразяване на подчинителната връзка, морфосинтактична адаптация, свързана с прехода в друга част на речта, промяна на броя на елементите и др.

По-долу ще бъдат изследвани типовете структури и операциите, които се прилагат към тях, като вниманието ще бъде съсредоточено преди всичко върху лингвистичния механизъм.

5. Деривационни средства при несвободните фрази

Деривационните средства, използвани в българския език включват суфиксация, нулева суфиксация, обратна деривация, префиксация, парасинтетична деривация.

В данните, които разглеждаме, преобладаващата част от изходните НФ образуват други несвободни фрази чрез **суфиксация** (регистрирани 5368 случая в анализирания данни). Също както при еднословните единици, и при несвободните фрази е възможно от една изходна единица да се образуват две или повече други. Този процес може да се осъществи по два начина: по отделни деривационни пътища или по един деривационен път чрез повече от една словообразователни операции. Първият модел е илюстриран в (1). И в двата случая опората на глаголната несвободна фраза се подлага на суфиксация: с наставката *-не* се получава единица със събитийно-процесуално значение (1а), а с наставката *-ач* – единица с агентивно значение (1б):

(1а) *разбивам (нечие) сърце > разбиване на сърца*

(1б) *разбивам (нечие) сърце > разбивач на сърца*

Вторият модел е демонстриран в (2), където от изходната глаголна единица последователно чрез суфиксация с агентивната наставка *-ач* и локативната наставка *-нища* или *-(а)лня* се получават съответно агентивно и локативно съществително:

(2) *пера пари > перач на пари > перачница/пералня на/за пари*².

Вторият модел е слабо продуктивен.

Следва да се отбележи и още една особеност, която е свързана с глаголния аспект. Глаголите от дадена видова двойка имат различен словообразователен потенциал и участват в различни деривационни модели. Глаголните несвободни фрази също образуват двойки, които се различават единствено по аспекта на глаголната си опора (3):

(3) *побеждавам по точки – победа по точки*

Съответно видовете корелати при несвободните фрази се характеризират с различни деривационни модели и продуктивност, наследени и предсказу-

---

² В най-новото състояние на езика глаголът *пера* и неговите производни *перач* и *перачница/пералня* са развили самостоятелни значения, еквивалентни на несвободните фрази (Колковска/Kolkovska 2008). В (2) е онагледен малко по-ранен етап на езика преди дефразеологизацията на несвободната фраза, засвидетелстван в Речника на българския език: *пера (мръсни) пари* и *перачница на (мръсни) пари* са представени във фразеологичния блок на глагола *пера* и на съществителното *перачница* съответно (РБЕ/РБЕ 2004, 12, 254).

еми от тези на съответния глагол като самостоятелна единица. Това е илюстрирано в Пример (4) и Пример (5). В (4) от глаголната единица с опора от несвършен вид се получава събитийно-процесуално съществително, а в (5) видовият корелат от свършен вид произвежда по отделни словообразователни пътища резултативно съществително (5a) и агентивно съществително (5б):

(4) *побеждавам по точки* > *побеждаване по точки*

(5a) *победа по точки* > *победа по точки*

(5б) *победа по точки* > *победител по точки*

При **парасинтетичната деривация** дадена основа се подлага едновременно на префиксация и суфиксация. Този деривационен механизъм е установен в 10 случая в разглежданите данни, като всички се отнасят до произвеждане на глаголна несвободна фраза от адекватна несвободна фраза (6):

(6) *гладен като вълк* > *огладнея като вълк*

При **обратната (регресивната) деривация** се отстранява словообразователен афикс. Регистрираните в данните 6 случая обхващат несвободни фрази, за които чрез наблюдения върху появата и разпространението им в езиковата практика е доказано, че са продукт именно на този процес, а не на прогресивна деривация, тъй като резултатът от суфиксация и обратна деривация много често съвпада. Включените в данните несвободни фрази, образувани чрез обратна деривация, се отнасят към най-новата лексика, тъй като подобни емпирични изследвания са предприемани предимно в областта на неологията. Пример за обратна деривация е образуването на глаголната несвободна фраза *промивам мозъци* от изходната *промиване на мозъци* (Благоева/Vlagueva 2008). Разглежданите случаи онагледяват тенденцията, забелязана в трудовете по българска терминология и неология (Балтова/Baltova 1986; Колковска/Kolkovska 1993/1994; Костова/Kostova 2012 и др.), за създаване на лексикални единици със суфикс *-не* и дори на единици с глаголен суфикс, следван от *-не*, които нямат глаголно съответствие; след налагането на съществителното в езиковата система по пътя на обратната деривация се образува и съответният глагол. Конкретният случай дава възможност да се илюстрира една особеност на несвободните фрази в съпоставка с еднословните лексеми, а именно фактът, че не е задължително посоката на деривацията на опората като самостоятелна единица, в случая резултат от прогресивна деривация: *промивам* > *промиване*, да съвпада с посоката на възникване на несвободната фраза.

Нулева деривация (конверсия) е засвидетелствана само в 15 случая в изследваните данни, като всички се отнасят за произвеждане на именна несвободна фраза с опора от глаголно съществително с процесуално или резултативно значение от глаголна несвободна фраза. Компонентът, който се подлага на деривация, е опорният глагол, който образува отглаголно съществително чрез конверсия: *ударя (някого) по кесията* > *удар по кесията*.

В изходните данни липсват случаи на деривация чрез **префиксация**, затова този словообразователен начин няма да бъде дискутиран отделно. Ще

отбележим само, че при деривацията на глаголни несвободни фрази от глаголни несвободни фрази префиксацията е много продуктивен процес, чрез който се получават единици с (общо)резултативно или по друг начин модифицирано значение, например: *тиквам зад решетките* – *натиквам зад решетките*, *вися на косъм* – *увисвам на косъм* и т.н.

6. Данните в обобщен вид

Изследването се основава на данни, ексцерпирани от Речника на съставните лексикални единици (Стоянова, Тодорова/Stoyanova, Todorova 2014), чийто обем е над 86 373 единици. Филтрирани са пословици и поговорки и други изреченски структури; ръчно са отстранени диалектни и остарели изрази. Извлечени са НФ с глаголна опора, включващи до четири елемента, в резултат от което са получени около 4100 глаголни несвободни фрази. В таблица 1 е представено разпределението им според основните типове комплементация. Впоследствие единиците са токънизирани и им е приписана част на речта с помощта на Българската многокомпонентна система за първична обработка и лингвистична анотация на текстове (Коева, Генов/Коева, Genov 2011). На следващ етап единиците са чънкирани с помощта на отделен програмен инструмент (Стоянова и др./Stoyanova et al. 2015), в резултат от което са определени опорите и подчинените фразови компоненти на несвободните фрази, установена е синтактичната им структура, а на всички елементи е приписана граматична информация.

Таблица 1

Основни типове компленти на глаголните несвободни фрази в базата данни

Вид синтактична фраза	Брой единици
Пряк обект (NP _{по})	2686
Субект (NP _с)	116
Предложна фраза (PP)	1129
Адвербиална фраза (AdvP)	111
Сказуемно определение към подлога (XP _{соп})	25
Сказуемно определение към допълнението (XP _{соо})	44

Анализът е съсредоточен върху глаголните несвободни фрази (ГНФ) в така създадената база от данни и кореспондиращи им именни несвободни фрази (ИНФ), като структурата на едната фраза е изводима от структурата на другата чрез деривация (най-вече приложена върху опората) и синтактична реорганизация на компонентите. Основната посока на произвеждане е от глаголни към именни несвободни фрази, като противоположният процес е значи-

телно по-рядко срещан. Малка част от единиците в базата данни онагледяват глаголно-адективна и адективно-глаголна деривация. Характерното е, че от тях нито адективните, нито глаголните несвободни фрази кореспондират с именни несвободни фрази. Разпределението на единиците според частта на речта на изходната и производната несвободна фраза е представено в таблица 2.

Таблица 2

Разпределение на двойките несвободни фрази по части на речта според посоката на деривацията

Двойките несвободни фрази по част на речта	Брой единици	Пример
V > N	5365	<i>потривам ръце – потриване на ръце работя под прикритие – работа под прикритие взема решение – взето решение</i>
V > A	16	<i>мълча като риба – мълчалив като риба</i>
N > V	8	<i>игра на нерви – играя (си) на нерви</i>
A > V	10	<i>бял като платно – побелея като платно</i>

7. Деривация и синтактична реорганизация

7.1. Общи положения

При произвеждане на една несвободна фраза от друга чрез описания процес на деривация компонентите на семантичната структура на изходната НФ (в голяма степен) се наследяват от производната НФ, но се подлагат на реорганизация и модификация. Определянето на елементите и синтактичната структура на изходната единица заедно с лингвистичните механизми, които се прилагат, позволяват да се изведат правилата за генериране на дадена производна структура. Освен компонентите трябва да се определят и аргументите, които несвободната фраза приема (Коева и др./Koeva et al. 2016). Например в (7) прекият обект (NP_{по}) е компонент на несвободната фраза, а в (8) – неин аргумент.

Да разгледаме най-напред примера в (7). В (7а) е представена в най-прост вид аргументната структура на самостоятелния глагол *кърша*, който освен субект има комплемент пряк обект (*нещо*). В структурата на несвободната фраза *кърша ръце* позицията на комплемента е заета от формата *ръце*, т.е. той е фразеологизиран задължителен компонент (7б). При подлагане на деривация на несвободната фраза този компонент се наследява и в структурата на производната несвободна фраза (*кършене на ръце*):

(7а) *кърша (нещо)*

(7б) *кърша ръце – кършене на ръце*

Във втория случай (8а), (8б) прекият обект е не компонент на несвободната фраза, а неин аргумент, свободна променлива, която при реализацията на фразата в езика трябва да получи като стойност синтактично и семантично подходящ елемент – *го* в (8в), *доходите ни* в (8г). Свободният аргумент на глаголната фраза не е компонент и на производната именна единица. Независимо от това позицията, в която може да се реализира, трябва да се означава, тъй като предопределя граматичната оформеност на несвободните фрази при синтактичната им реализация. Така аргументните позиции *някого* в (8а) и *нещо* в (8б) съответстват на позициите (*на някого*) и (*на нещо*) в съответстващите именни несвободни фрази, които могат да останат свободни (8д), (8е) или да бъдат запълнени (8ж), (8з):

(8а) *хвърлям (някого) зад решетките > хвърляне (на някого) зад решетките*

(8б) *разглеждам (нещо) под микроскоп > разглеждане (на нещо) под микроскоп*

(8в) *Ще го хванат и ще го хвърлят зад решетките.*

(8г) *Агенцията разглежда доходите ни под микроскоп.*

(8д) *Това е незаконен акт, хвърляне зад решетките без съд и присъда.*

(8е) *Нищо повече от заяждане, разглеждане под микроскоп...*

(8ж) *Това бе опит за очернянето му и хвърлянето му зад решетките.*

(8з) *И какво показва разглеждането на недостатъците ни под микроскоп?*

В несвободните именни фрази незадължителният елемент, съответстващ на пряк обект в глаголната фраза, може да се изрази с кратка форма на притежателното местоимение, ако фразата е членувана (*хвърлянето му зад решетките* – 8ж), с пълна форма на притежателното местоимение, най-често в членувана фраза (*неговото хвърляне зад решетките, Едно негово хвърляне зад решетките ще сложи край на мирния процес*) или с предложна фраза, въведена от *на* (*хвърлянето на дисидента зад решетките; разглеждането на недостатъците ни* – 8з) (по-подробно у Ницолова/Nitsolova 2005, 74).

Освен позицията на комплементите в изходна несвободна фраза е възможно да се маркира и позиция за притежателен модификатор (Коева и др./Коева et al. 2016) (9а), която може да бъде заета от притежателно местоимение (9б), (9г) или от предложна фраза с притежателно значение и именна опора ‘лице’ или квазидушевена същност (9в), (9д):

(9а) *бъркам в (нечий) джоб > бъркане в (нечий) джоб*

(9б) *От ЕС бъркат в нашите джобове не за първи път.*

(9в) *Правителството измисля начини да бръкне в джоба на данъкоплатеца.*

(9г) *Отново вдигане на цените, отново бъркане в джобовете ни.*

(9д) *Тази мярка не е нищо повече от бъркане в джобовете на най-бедните.*

Синтактичната структура на изходната несвободна фраза предопределя и словоредата на задължителните и незадължителните компоненти в производна-

та фраза. При разглежданите данни в общия случай компонентът, който стои най-близо до опората на именната несвободна фраза, е този, който съответства на прекия обект на глаголната несвободна фраза (10а), а при субектно-предикатните несвободни фрази – на субекта (10б):

(10а) *преглъщам горчивия хап > преглъщането на горчивия хап*

(10б) *(нечия) звезда изгрява > изгряването на (нечия) звезда*

При едновременно изразяване на фрази, кореспондиращи с обект и със субект (без непременно и двете да са част от несвободната фраза), субектът следва обекта и се маркира падежно от предлога *от*, а не от *на* (вж. по-подробно у Ницолова/Nitsolova 2005, 75):

(10в) *Иван преглъща горчивия хап... > преглъщането на горчивия хап от Иван*

Освен прякото допълнение глаголната несвободна фраза може да има и други комплемементи. Характерното при тях е, че запазват синтактичното си изразяване и в именната несвободна фраза – предложно или чрез прилагане.

Подредбата на комплемементите спрямо опората има отношение към избора на привилегирован аргумент, така наречената *синтактична ос* (Ван Валин, Ла Пола/Van Valin, La Polla 1997; Ницолова/Nitsolova 2005). Характерно за този аргумент е, че е структурно задължителен и се разполага непосредствено до опората. В акузативните езици в деятелен залог привилегированият аргумент на даден предикат обикновено е аргументът, съотносим със семантичната макророля Актор³ (прототипния Агент), следван от аргумента, съотносим със семантичната макророля Търпящ (прототипния Пациент), следван от други аргументи. При отглаголните съществителни (Ницолова/Nitsolova 2005, 72–78) йерархията е преобърната и привилегированият аргумент е съотносимият с макроролята Търпящ; аргументът, кореспондиращ с макроролята Актор, го следва. По тази причина при едновременно изразяване на фраза, съответстваща на пряко допълнение с макроролята Търпящ, и фраза, съответстваща на субект с макроролята Актор, словоредът е представеният в (11а); фраза, съответстваща на субект, нормално следва именната опора единствено ако няма (11в) или не е изразена (11г) фраза с макророля Търпящ:

(11а) *Иван преглъща горчивия хап > преглъщането на горчивия хап (от Иван)*

(11б) *Иван преглъща горчивия хап > *преглъщането от Иван на горчивия хап*

(11в) *Звездата им залезе печално. > залязването на звездата им*

(11г) *...денонощно следене и притискане до стената от Моралната полиция...*

---

³ Англоезичните термини са Actor и Undergoer (Ван Валин, Ла Пола/Van Valin, La Polla 1997).

В следващата част ще бъдат представени структурните типове, наблюдавани при кореспондиращи си глаголни и именни несвободни фрази, лингвистичният механизъм на деривацията и съпътстващите я трансформации.

7.2. Деривация и синтактична реорганизация

7.2.1. Комплемент пряко допълнение в ГНФ < > Комплемент в ИНФ

Това е най-продуктивният модел, проявяващ се при 1732 единици от базата от данни⁴, както защото деривацията на съществителни от глаголи е много разпространено явление (това е посоката на трансформацията в преобладаващия брой от случаите), така и защото структурата V NP_{по} (глагол – съществително или именна фраза в позицията на пряк обект) е най-често срещаната при глаголните несвободни фрази. Езиковият механизъм има следните особености: опорният глагол в глаголната несвободна фраза съответства на деривационно свързано съществително, изпълняващо функцията на опора на именната несвободна фраза. Глаголният комплемент, свързан с опорния глагол чрез прилагане, съответства на комплемент към опорното съществително на ИНФ, който се свързва с опората предложно (най-често чрез предлога *на*). Най-продуктивно е произвеждането на именни от глаголни несвободни фрази, като глаголната опора се подлага на прогресивна деривация или на конверсия и най-често се произвежда отглаголно съществително. Възможна е и противоположната посока, при която от ИНФ чрез регресивна деривация или конверсия на именната опора се произвежда глаголната опора на ГНФ. В този случай се извършва синтактична реорганизация, при която предлогът, осъществяващ предложната подчинителна връзка на комплемента с опората в ИНФ, се отстранява, а синтактичното свързване в получената глаголна фраза се реализира чрез прилагане. В (i) е представен формален модел, съответстващ на двете посоки на процеса (< >). Коиндексацията (_{i,j}) изразява съответствието между опорите, Comp_{PP} въвежда комплемент в именната фраза, съответстващ на коиндексирания (в случая с_{по}) комплемент в глаголната фраза. В квадратни скоби е представена вътрешната структура на съответния фразов компонент:

(i) VP [V_i NP_{по}] < > NP [N_i Comp_{PP} [P NP_{по}]]

Примерите в (12) и (13) онагледяват двете посоки:

(12а) *вземам решение* > *вземане на решение*

(12б) *давам зелена светлина* > *даване на зелена светлина*

(12в) *разбивам (нечие) сърце* > *разбиване на (нечие) сърце/разбиване на сърца*

---

⁴ Броят на несвободните фрази, участващи в деривацията, е по-малък от общия брой на несвободните фрази, тъй като поради лексикално-граматични и други ограничения част от НФ не участват в определени типове деривация.

(12г) *разбивам (нечие) сърце > разбивач на сърца*

(13) *промиване на мозъци > промивам мозъци/мозъка*

В (12а)–(12в) производните са с опора от глаголно съществително със събитийно-процесуално значение, произведено със суфикс *-не*, а в (12г) резултатът е несвободна фраза с агентивно значение. В (12б) е илюстриран комплемент с подчинена част определение прилагателно име и опора съществително име. В (13) е представен случай на обратна деривация. Явлението е рядко срещано и доказуемо само по емпиричен път (в общия случай резултатът съвпада с резултата от прогресивна деривация), затова ще бъде онагледявано само когато е установено, че дадена несвободна фраза е продукт именно на този процес.

Глаголната несвободна фраза може да има и други комплементи, които запазват начина си на синтактично изразяване и вида на подчинителната връзка. Установени са следните структури (А–В):

А. Комплемент предложна фраза (PP), която може да е непряко допълнение (14а), (14б) или обстоятелствено пояснение (14в), (14г):

(ii) VP [V_i NP_{по} PP_j] <> NP [N_i Comp_PP [P NP_{по}] Comp_PP_j]

(14а) *вадя думите с ченгел > вадене на думите с ченгел*

(14б) *вкарвам си автогол > вкарване на автогол, вкарване на автогол (на себе си)*

(14в) *вадя кестените от огъня > вадене на кестените от огъня*

(14г) *виждам звезди по пладне/посред бял ден > виждане на звезди по пладне/посред бял ден*

Както се вижда, предлогът, въвеждащ PP, се запазва.

Б. Комплемент адвербиална фраза – AdvP (iii), илюстриран в (15):

(iii) VP [V_i NP_{по} AdvP_j] <> NP [N_i Comp_PP [P NP_{по}] Comp_AdvP_j]

(15а) *обръщам света наопаки > обръщане на света наопаки*

(15б) *връщам лентата назад > връщане на лентата назад*

Адвербиалните фрази се свързват с глаголната или именната опора чрез прилагане.

В. Сказуемно определение към обекта (XP_{соо}). Установени са три синтактични реализации на сказуемното определение (iv): като адективна фраза (AP) – *развързани* (16а), като именна фраза (NP) – субстантивизираното прилагателно *бяло* (16б) и като предложна фраза (PP) – *с истинските им имена* (16в):

(iv) VP [V_i NP_{по} XP_{соо}] <> NP [N_i Comp_PP [P NP_{по}] Comp_XP_{соо}]

(16а) *оставям (нечий) ръце развързани > оставяне на (нечий) ръце развързани*

(16б) *наричам черното бяло > наричане на черното бяло*

(16в) *наричам нещата с истинските им имена > наричане на нещата с истинските им имена*

В Г. и Д. са представени структури с отворена позиция за аргумент на несвободната фраза.

Г. Отворена позиция за предложна фраза, която може да е непряко допълнение или обстоятелствено пояснение (v). Кръглите скоби сочат, че това е аргументна позиция в структурата на несвободната фраза, която се запълва при синтактичната си реализация (17).

(v) VP [V_i NP_{по} (PP_j)] <> NP [N_i Comp_PP [P NP_{по}] (Comp_PP_j)]

(17a) *цепя басма (на някого) > цепене на басма (на някого)*

(17б) *хващам пътя (за някъде) > хващане на пътя (за някъде)*

Д. Отворена позиция за сказуемно определение към обекта (XP_{соо}):

(vi) VP [V_i NP_{по} (XP_{соо})] <> NP [N_i Comp_PP [P NP_{по}] (Comp_XP_{соо})]

В примера, който е открит, синтактичната реализация на сказуемното определение е предложна фраза PP_{соо} (18):

(18a) *заемам позата (на някакъв) > заемане на позата (на някакъв)*

(18б) *Заемането на позата на съдник го превръщаше в карикатура.*

Както се вижда, при номинализацията комплементът пряко допълнение винаги се маркира с предлог, в общия случай предлогът *на*. По-рядко, обикновено когато номинализиращият предикат е получен чрез суфиксация с наставка, различна от *-не*, *-ние* и някои други, или чрез конверсия, предлогът може да бъде различен, в съответствие със селективните ограничения, наложени от отглаголното съществително (19):

(19a) *обичам чашката > обич към чашката*

(19б) *радвам окото > радост за окото*

Фразите с опорно отглаголно съществително позволяват изразяването на PP комплемент на несвободната глаголна фраза единствено като PP (14б), (17a):

(20a) *Това е вкарване на автогол на себе си, но *вкарването си на автогол*

(20б) *Никакво цепене на басма на разни диктаторчета, но *цепенето им на басма*

С кратко притежателно местоимение може да се изрази комплемент, съответстващ на субекта – *вкарването му на автогол (= вкарването на автогол от него)*.

7.2.П. Подлог в ГНФ <> Комплемент в ИНФ

Несвободните глаголни фрази със структура NP_с V са значително по-рядко срещани в съпоставка с V NP_{по} (75 единици в базата от данни). Езиковият механизъм има следните особености: опорният глагол в ГНФ съответства на деривационно свързано съществително, изпълняващо функцията на опора на ИНФ. Глаголният субект, който е свързан с предиката посредством предикативна връзка, съответства на комплемент към опорното съществително в ИНФ, свързан с опората предложно (най-често чрез предлога *на*). Обикновено посоката на процеса е от ГНФ към ИНФ, като глаголната опора се подлага на прогресивна деривация или на конверсия и се произвежда отгла-

голно съществително, което става опора на производната несвободна фраза. В противоположната посока от ИНФ чрез обратна деривация или конверсия на именната опора се произвежда глаголната опора на ГНФ. Извършва се и синтактична реорганизация, при която предлогът, осъществяващ предложната подчинителна връзка на комплемента с опората в ИНФ, се отстранява, а комплементът се реализира като субект и се свързва с предиката чрез предикативна връзка. Моделът е представен в (vii) и е онагледен в (21) – произвеждане на именна от глаголна фраза, и в (22) – деривация на глаголна фраза от именна фраза:

(vii) $NP_C V_i < > NP [N_i Comp\_PP [P NP_C]]$

(21a) *(нечия) звезда изгрява > изгряване на (нечия) звезда*

(21б) *(нечиш) клепаши натежават > натежаване на (нечиш) клепаши*

(22) *изтичане на мозъци > мозъци изтичат⁵*

Установена е структура с фразеологизиран комплемент (А):

А. Структури с комплемент предложна фраза (viii). В откритите примери РР има адвербиално значение – Източник в (23), Място в (24):

(viii) $NP_C V_i PP_j > NP [N_i Comp\_PP [P NP_C] Comp\_PP_j]$

(23) *пада товар от (нечий) гръб/рамене/плеци > падане(то) на товар от (нечий) гръб/рамене/плеци*

(24) *изгрява слънце и на моята улица > изгряване на слънце и на моята улица*

В следните варианти на субектно-предикатните несвободни фрази в структурата има отворена позиция (Б–В).

Б. Отворена позиция за пряко допълнение, най-често Експериенцер, обикновено изразявано в контекст от кратка форма на третоличното винително местоимение (25). При именната несвободна фраза то остава неизразено, представено като (Ø) в (ix) и илюстрирано в (25а).

(ix) $NP_C V_i (NP_{по}) < > NP [N_i Comp\_PP [P NP_C] Ø]$

Основанието да смятаме така е демонстрирано в примери (25б), (25г), (25д) и (25е), където се вижда, че при потенциални варианти на дериватите с реализирано местоимение граматичността (25г), (25д), (25е) и идиоматичността (25б) на получения израз са под въпрос.

(25а) *(някого го) газни валяк > газене на/от валяк*

(25б) *(някого го) газни валяк > ??? моето газене от валяк/ ???газенето ми от валяк*

(25в) *(някого го) прихващат дяволите > *прихващане на дяволите*

(25г) *(някого го) прихващат дяволите > ???прихващането му от дяволите*

⁵ Заключение се базира на фреквентността на двете несвободни фрази, както и на факта, че само фразата *изтичане на мозъци* е отразена в РБЕ (във фразеологичния блок на *мозък* (РБЕ 1998, 9, 623)), както и в други, включително терминологични ресурси.

(25д) (някого го) побиват тръпки > побиване на/от тръпки/ ???побиването ми от тръпки

(25е) (някого го) гризе съвестта > гризене(то) на съвестта/ *гризенето ми от съвестта

Наблюдава се и конкуренция между *на* и *от* като предлози, въвеждащи компонента, съответстващ на субекта в ГНФ.

Когато субектът на глаголната несвободна фраза е част от тялото или принадлежност на Експериенцера, изразяването на Експериенцера в именната несвободна фраза категорично е блокирано (26), а комплементът, съответстващ на субекта, в общия случай се въвежда с предлога *на*:

(26а) (някого го) цепи глава > цепене(то) на глава, но не *цепенето му на/от глава

(26б) (някого го) стяга шапката > стягане(то) на шапката, но не *стягането му от шапката

(26в) (някого го) стяга сърцето > стягане на/в сърцето

В отделни случаи номинализацията на субектно-предикатни несвободни глаголни фрази не е възможна при запазване на несвободното значение (26г), (26д). Случаите са сходни с горните, тъй като притежателният модификатор (*нечий*) реферира към лице Експериенцер, а субектът на ГНФ – към част от тялото (или евентуално принадлежност) на това лице:

(26г) (*нечий*) ребра се четат > *четене(то) на ребрата (ми)

(26д) (*нечий*) ръце пречат (на някого) > *пречене(то) на ръцете (ми)

В. Отворена позиция за аргумент непряко допълнение, който се запълва в контекста:

(х) $NP_C V_i (PP_{НО}) <> NP [N_i Comp\_PP[P NP_C] (Comp\_PP_{НО})]$

(27а) крила порастват (на някого) > порастване на крила, порастване на крила на Иван

(27б) щастието се усмихва (на някого) > усмихване(то) на щастието на Петър

Представените в А. и В. случаи подкрепят тезата, че в конструкциите с опорни отглаголни съществителни при избора на привилегирован аргумент се спазва йерархията Търпящ–Актор–други: в ИНФ, кореспондиращи със субектно-предикатни глаголни несвободни фрази с фразеологизиран РР комплемент или свободен РР аргумент (непряко допълнение или обстоятелствено пояснение), компонентът, съответстващ на субекта, се изразява непосредствено след опората и се въвежда с предлога *на*, а РР комплементът се изразява синтактично по същия начин както в глаголната несвободна фраза и се разполага след субекта (*падане на товар от плещите ми, усмихването на щастието на Петър*).

7.2.III. Предложен комплемент в ГНФ <> Предложен комплемент в ИНФ

Несвободните глаголни фрази със структура V РР са втори по честота след структурите V $NP_{НО}$ (792 единици от базата от данни). Езиковият ме-

ханизъм има следните особености: опорният глагол в ГНФ съответства на деривационно свързано съществително, изпълняващо функцията на опора на ИНФ. Глаголният комплемент, който е свързан с предиката предложно, съответства на комплемент към опорното съществително в ИНФ, като синтактичната връзка се осъществява задължително чрез същия предлог. Обикновено посоката на процеса е от ГНФ към ИНФ, като глаголната опора се подлага на прогресивна деривация или на конверсия. При противоположния процес от ИНФ чрез обратна деривация или конверсия на именната опора се произвежда глаголната опора на ГНФ. Предложният комплемент се наследява, като синтактичната връзка се запазва. Моделите, съответстващи на двете посоки на произвеждане, са демонстрирани в (xi):

(xi) VP [V_i PP_j] <> NP [N_i Comp_PP_j]

Предложната фраза, която е комплемент в рамките на несвободната фраза, може да има различен статут по отношение на самостоятелния глагол: комплемент (28а) или адюнкт (28б):

(28а) *бъркам в (нечий) джоб* > *бъркане в (нечий) джоб*

(28б) *хвърча в облаците* > *хвърчане в облаците*

По-специфичните случаи обхващат:

А. Отворена позиция за аргумент пряко допълнение, който се реализира от семантично съвместима със селективните ограничения фраза (29):

(xii) VP [V_i (NP_{по}) PP_j] <> NP [N_i Comp_PP [P NP_{по}] Comp_PP_j]

(29а) *удрям (някого) под кръста* > *удряне (на някого) под кръста* (на някого = Пациенс) от някого (= Агент)

Важно е да се отбележи, че несвободната фраза *удар под кръста* не се асоциира с аналогична аргументна структура. Както се вижда в (30б) и (30в), с предложна фраза, непосредствено следваща опората, може да се изрази вършителят (Агентът), но не и Пациенсът. Пациенсът може да се изрази като посесивен комплемент (*на стожера*) към PP комплемента (*кръста*), Пример (30в):

(30а) *удар под кръста* – *удар (на някого) под кръста* (на някого = Агент/*Пациенс)

(30б) ... и как им го връщаме за удара **им** под кръста през 1913...

(30в) ... ще бъде тежък удар **на България** под кръста на стожера на православието Русия...

Б. Отворена позиция за комплемент предложна фраза (xiii), като в данните са открити само случаи на непряко допълнение (31а), (31б):

(xiii) VP [V_i PP_j (PP_k)] <> NP [N_i Comp_PP_j (Comp_PP_k)]

(31а) *хлътвам до уши (по някого)* > *хлътване до уши (по някого)*

(31б) *падам на колене (пред някого)* > *падане на колене (пред някого)*

В. Запълнена позиция на сказуемно определение към непрякото допълнение:

(xiv) VP [V_i PP_j NP_{соо}] <> NP [N_i Comp_PP_j Comp_NP_{соо}]

(32) *казвам на черното бяло* > *казване на черното бяло*

Противоположната посока на деривация с източник именна и резултат глаголна несвободна фраза е потвърден в единични случаи (33):

(33) *игра на нерви (с някого) > играя (си) на нерви (с някого)*⁶

7.2.IV. Адвербиален комплемент в ГНФ <> Адвербиален комплемент в ИНФ

Несвободните глаголни фрази със структура V (XP) AdvP са относително редки (111 единици в базата от данни). Езиковият механизъм има следните особености: опорният глагол в ГНФ съответства на деривационно свързано съществително, изпълняващо функцията на опора на ИНФ. Адвербиалният компонент, който е свързан с предиката чрез прилагане, съответства на комплемент към опорното съществително в ИНФ, като синтактичната връзка се осъществява по същия начин. Типичната посока на произвеждане е от ГНФ към ИНФ, като глаголната опора се подлага на прогресивна деривация или на конверсия. Теоретично (не са открити примери) при противоположния процес чрез обратна деривация или конверсия на именната опора се произвежда глаголната опора на ГНФ, а адвербиалният комплемент към именната опора се наследява, като синтактичната връзка се запазва. Моделът е демонстриран в (xv):

(xv) VP [V_i AdvP_j] <> NP [N_i Comp_ AdvP_j]

Адвербиалната фраза може да е адюнкт по отношение на самостоятелния глагол. Такъв е случаят с *наготово* в (33а) и *отвисоко* в (33в), тъй като *чакам* и *гледам* не изискват адвербиален комплемент. В (33б) *далеч* представлява комплемент на глаголният компонент в основното му значение *стигам (някъде)*.

В структурата на глаголната несвободна фраза е възможно да има отворена аргументна позиция, която се запълва в контекста (33а), (33в):

(33а) *чакам (нещо) наготово > чакане (на нещо) наготово*

(33б) *стигам далеч > стигане далеч*

(33в) *гледам (някого) отвисоко > гледане (на някого) отвисоко*

7.2.V. Сказуемно определение (комплемент) към глаголен аргумент в ГНФ <> Комплемент на комплемент (съответстващ на субект или на обект в ГНФ) в ИНФ

Друга структура при несвободните фрази включва сказуемно определение към подлога (_{СОП}) или към допълнението (_{СОО}), които синтактично се изразяват като именна (NP), предложна (PP) или адективна (AP) фраза. Типичната посока на произвеждане е от ГНФ към ИНФ, като глаголната опора се подлага на прогресивна деривация или на конверсия. Теоретично при противополож-

---

⁶ Заключение се базира на фреквентността на двете несвободни фрази, както и на факта, че само фразата *игра на нерви* е отразена в РБЕ (във фразеологичния блок на *игра* (РБЕ 1990, 6, 23)).

ния процес от ИНФ чрез обратна деривация или конверсия на именната опора се произвежда глаголната опора на ГНФ; комплементът в ИНФ, съответстващ на сказуемно определение към аргумент на глаголната опора, се наследява, като синтактичната връзка се запазва.

7.2.V.1. *Сказуемно определение към подлога.* Глаголите, образуващи несвободна фраза със сказуемно определение към подлога, са непреходни и често спадат към копулативните глаголи като *съм, ставам, оставам* и др., но се срещат и глаголи, запазили лексикалното си значение: *лягам болен, стъпвам бос в огъня*. В базата данни са установени 25 глаголни несвободни фрази със сказуемно определение към субекта. Моделът е представен в (xvi):

(xvi) VP [V_i XP_{соп}] <> NP [N_i Comp_XP_{соп}]

В примери (34а–34в) са онагледени различните фразови реализации на сказуемното определение към подлога:

(34а) *ставам мъж – ставане мъж*

(34б) *ставам за смях – ставане за смях*

(34в) *ставам разноглед – ставане разноглед*

Възможно е като част от несвободната фраза да се реализират и други компленти, като в засвидетелствания в (35) случай освен адективното сказуемно определение се реализира и комплемент предложна фраза с тематичната роля Цел (V AP_{соп} PP_{цел}):

(35) *стъпвам/влизам бос в огъня > стъпване/влизане бос в огъня*

При реализация в контекст субектът на глаголната несвободна фраза може да се изрази в кореспондиращата именна фраза с пълна или кратка форма на притежателното местоимение или като предложна фраза, въведена от предлога *на*, а комплементът, съответстващ на сказуемното определение, го следва (36):

(36) *отивам войник > отиването му войник/неговото отиване войник/отиването на Иван войник*

7.2.V.2. *Сказуемно определение към допълнението.* Глаголите, участващи в несвободни фрази със сказуемно определение към допълнението, най-често са преходни, като в общия случай позицията на прекия обект (NP_{по}) в структурата на несвободната фраза е отворена и се запълва от синтактично и семантично подходящ елемент. В базата данни са установени 44 такива ГНФ. Моделът е представен в (xvii):

(xvii) VP [V_i (NP_{оп}) XP_{соо}] <> NP [N_i (Comp_PP [P NP_{оп}]) Comp_XP_{соо}]

В примерите по-долу са илюстрирани различните синтактични реализации на сказуемното определение като адективна фраза AP_{соо} (37а), именна фраза NP_{соо} (37б) и предложна фраза PP_{соо} (37в):

(37а) *дера (някого) жив > дране (на някого) жив*

(37б) *пращам (някого) войник > пращане (на някого) войник*

(37в) *правя (някого/нещо) на решето > правене (на някого/на нещо) на решето*

В единичен случай е открито сказуемно определение, изразено с подчинено изречение (СР_{соо}): *правя (някого) да си говори сам*.

Въвеждането на комплементите на именни фрази, съответстващи на сказуемни определения към подлога или допълнението (от една страна) и на преки допълнения (от друга) се характеризира със структурни различия. Първите се въвеждат чрез прилагане (38а), (38б), докато вторите най-често⁷ се въвеждат чрез предлога *на* (39).

(38а) *отиване войник, ставане мъж*

(38б) *наричането му лъжец, ставането му владетел* (свободни фрази)

(39) *пращането [на момчето] войник*

Същевременно при наблюденията върху примери в контекст върху комплементите, съответстващи на сказуемни определения, се наблюдава тенденцията да се избират варианти за въвеждане с предлог (40а):

(40а) *приемат я (за, като) студентка > приемането ѝ за/като студентка*

При пасивната конструкция обаче (40б) се отдава предпочитание на безпредложното свързване.

(40б) *приет е студент* (539 резултата в Гугъл) – *приет е за студент* (348 резултата в Гугъл)

Смятаме, че тези примери сочат, че предложното свързване, типично за комплементите, кореспондиращи с пряк обект или субект, разширява обхвата си. Употребата на именните несвободни фрази, произведени от структури като разглежданите, е много ниска и се ограничава до фрази с опора от глаголни съществителни със събитийно-процесуално значение.

7.2.VI. Адвербиален комплемент в ГНФ < > Адективен модификатор в ИНФ

При този модел (16 единици в базата данни) механизмът на произвеждане има следните особености: опорният глагол в ГНФ съответства на деривационно свързано съществително, изпълняващо функцията на опора на ИНФ. Адвербиалният компонент, който е свързан с предиката чрез прилагане, съответства на адективен модификатор към опорното съществително в ИНФ, който се свързва с опората чрез съгласуване. При деривация от ГНФ към ИНФ глаголната опора се подлага на прогресивна деривация или на конверсия и се извършва синтактична реорганизация, при която адвербиалният компонент се замества с прилагателно, с което е деривационно свързан (в регистрираните случаи чрез конверсия). В противоположната посока именната опора претърпява обратна деривация или конверсия, а адективният модификатор се замества с деривационно свързано наречие. Моделът е демонстриран в (xviii)

---

⁷ Известно е, че такива именни групи могат да се свързват с отглаголно съществително и без предлог, като употребата се характеризира с ниска фреквентност, стилска ограниченост и редица други ограничения (вж. Ницолова/Nitsolova 2005, 74).

(xviii) VP [V_i AdvP $_j$] <> NP [ModAP $_j$ N $_i$]

На базата на фреквентността на глаголната и на именната несвободна фраза приемаме, че в (41) изходната фраза е глаголната. В (42) приемаме, че несвободната фраза *играя честно* е възникнала от калката *честна игра*, навлязла през спортната терминология, като това заключение се подкрепя и от много по-високата честота на употреба на именната фраза.

(41) *мисля трезво* > *трезва мисъл*

(42) *честна игра* > *играя честно*

7.2.VII. Субект или пряк обект в ГНФ <> Адективен модификатор в ИНФ

7.2.VII.1. *Субект* <> *Адективен модификатор*. При този модел субектно-предикатна структура съответства на именна фраза с адективен модификатор. Механизмът на произвеждане има следните специфики: опорният глагол в ГНФ съответства на деривационно свързано съществително, изпълняващо функцията на опора на ИНФ. Субектното съществително в глаголната фраза, свързано с глагола чрез предикативна връзка, кореспондира с прилагателно определение в ИНФ, свързано с именната опора чрез съгласуване и получено от субектното съществително чрез суфиксация. Трансформацията има следната форма:

(xix) NP $_{C_j}$ V $_i$ <> NP [A $_j$ N $_i$]

Установените 2 примера, онагледяващи този тип структури, са гранични, тъй като глаголната фраза представлява колокация. В конкретните случаи посоката на възникване е от именна несвободна фраза към субектно-предикатна колокация, като се активира развиването на самостоятелно ново значение на глагола (Костова/Kostova 2012) (43):

(43) *икономически колапс* > *икономиката колабира*

В това значение глаголът образува и други близки колокати, като {*икономиката, пазарът, бизнесът...*} *колабира*.

7.2.VII.2. *Пряк обект* <> *Адективен модификатор*. При този модел предикатно-комплементна структура с пряк обект съответства на именна фраза с адективен модификатор. Опорният глагол в ГНФ съответства на деривационно свързано опорно съществително в именната несвободна фраза. Обектното съществително в глаголната фраза, свързано с глагола чрез прилагане, кореспондира с прилагателно определение в несвободната именна фраза, свързано с именната опора чрез съгласуване и получено от обектното съществително чрез суфиксация. Моделът има следния вид (xx):

(xx) VP [V_i NP $_{оп_j}$] <> NP [A $_j$ N $_i$]

Аналогично на VII.1. глаголните несвободни фрази в засвидетелстваните примери са производни на именни несвободни фрази с терминологично значение (44) (Костова/Kostova 2012), като самите те не са лексикализирани, а представляват колокации:

(44) *финансова инжекция* > *инжектирам финанси*

В това значение глаголът има други, близки по значение колокати, като: *инжектираме {финанси, капитали, средства...}*.

Примерите в VII.1 и VII.2. онагледяват активна тенденция, типична за именно-глаголното словообразуване. Това дава основание да се смята, че доминиращата посока на произвеждане е от ИНФ към ГНФ или колокация. Малкият брой засвидетелствани примери вероятно се дължи и на факта, че терминологичната лексика е слабо застъпена в данните, върху които се базира изследването. При бъдещото разширяване на наблюденията би следвало да се включат и подобни ресурси.

Дотук разгледаните трансформации включват операции, при които опората е подложена на деривация, а останалите компоненти – на синтактична реорганизация, при която в някои случаи се селектират деривационно свързани елементи от друга част на речта. В VIII. трансформациите засягат и поемането на опорността от елемент, различен от деривата на опората.

7.2.VIII. Субект/Пряк обект в ГНФ <> Именна опора в ИНФ; Опора в ГНФ <> Партиципиален модификатор в ИНФ

При този модел именната опора на именната несвободна фраза съответства на субекта или на прекия обект на ГНФ, а глаголната опора – на партиципиалния модификатор на съществителното, който е причастие на съответния глагол.

7.2.VIII.1. *Субект <> именна опора.* Механизмът на произвеждане има следните особености: субектното съществително на субектно-предикатна несвободна фраза кореспондира с опорното съществително на несвободна именна фраза, без да претърпява словообразователни процеси. Опорният глагол на глаголната несвободна фраза се подлага на словоизменение, при което се получава сегашно деятелно или минало деятелно причастие, което става модификатор на именната опора и се свързва с нея чрез съгласуване. За да може да се образува сегашно деятелно причастие, глаголът трябва да е от несвършен вид, а значението на полученото ИНФ е процесуално. В случаите с минали деятелни причастия глаголът може да е от несвършен или от свършен вид, като фреквентността на фрази със свършени по вид глаголи е по-висока поради резултативното значение, което привнасят. Макар да не са установени конкретни примери, теоретично се предвижда възможността от несвободна именна фраза да се развие съответстваща глаголна фраза по аналогия. Подобен пример е възникването на *изгубя/изгубвам (се) в превода, губя се в превода* от причастната несвободна фраза *изгубен в превода* (виж и по-долу). Моделът има следния вид:

(xxi) NP_{Cj} V_i <> NP [ActPart_i NP_{Cj}]

(45a) *съвестта гложди (някого) > (нечия) глождеща съвест*

(45б) *чашата (на (нечие) търпение) прелее > прелялата чаша на търпението (му)*

В случай че бъдат подложени на тази трансформация, по-сложните от синтактична гледна точка несвободни фрази проявяват тенденция към опростяване (45в) или към изразяване с обособена причастна фраза (45г):

(45в) *щастие* се усмихне (на някого) > *усмихнало(то) се щастие(то)*

(45г) *щастие* се усмихне (на някого) > *щастие, усмихнало се на някого*

7.2.VIII.2. *Пряк обект < > именна опора.* Обектното съществително в глаголната несвободна фраза кореспондира с опорното съществително на ИНФ, без да претърпява словообразователни процеси. Опорният глагол се подлага на словоизменение, при което се получава минало страдателно причастие, което става модификатор на именната опора, като се свързва с нея чрез съгласуване. Отдава се предпочитание на свършените по вид глаголи. Теоретично се предвижда възможността от несвободна именна фраза да се развие съответстваща глаголна фраза по аналогия. Моделът има следната форма (xxii) (46):

(xxii) VP [V_i NP_{по_j}] < > NP [PassPart_i N_{по_j}]

(46а) *вземам решение > вземано(то) решение*

(46б) *взема решение > взето(то) решение*

(46в) *затворя вратата (пред нещо/някого) > затворена врата (пред нещо/някого)*

Както и по-горе, по-сложните от синтактична гледна точка несвободни фрази проявяват тенденция към опростяване (46г) или към изразяване с обособена причастна фраза (46д):

(46г) *извадя (на някого) думите с ченгел > извадени с ченгел думи*

(46д) *извадя думите с ченгел > думи, извадени с ченгел*

7.2.IX. Причастни AP

Тук ще отбележим още една особеност на глаголните несвободни фрази. Редица ГНФ с предикатно-комплементна структура кореспондират с причастни несвободни фрази с аналогична синтактична структура и опора сегашно деятелно, минало свършено деятелно или минало страдателно причастие:

(47а) *смразявам кръвта – смразяващ кръвта*

(47б) *спирам дъха – спиращ дъха*

(47в) *бия на очи – биещ на очи*

(47г) *въоръжа (се) до зъби – въоръжен до зъби*

(47д) *вържа в кърпа – вързан в кърпа*

(47е) *хвана от улицата – хванат от улицата*

(47ж) *изсмуча от пръстите – изсмукан от пръстите*

(47з) *изгубя в превода – изгубен в превода*

(47и) *гъбясам от пари – гъбясал от пари*

(47й) *хлътна до уши (по някого) – хлътнал до уши*

Разглеждаме тези примери като лексикализирани причастни форми на съответната глаголна фраза (аналогично на еднословни причастия, които са преминали в класа на прилагателните, оттам – адективизирани несвободни фрази, АНФ) или обратно – като установила се несвободна фраза с опора адективизирано причастие, при която по аналогия възниква глаголна фраза. Вторият случай може да бъде илюстриран с несвободните фрази *изгубен(и) в превода* (зета от заглавието на едноименния филм) и *въоръжен до зъби* (глаголната несвободна фраза не е отразена в речниците).

Условията, при които може да протече разглежданият процес, засягат свойствата на глагола и структурата на фразата.

– Несвободни фрази с опора сегашно деятелно причастие се свързват задължително с глаголи от несвършен вид (47а)–(47в).

– Несвободни фрази с опора минало страдателно причастие (47г)–(47з) и минало свършено деятелно причастие (47и)–(47й) се свързват най-вече с глаголи от свършен вид.

– Несвободни фрази с опора минало страдателно причастие (47г)–(47з) не могат да кореспондират с несвободни глаголни фрази, при които прекият обект е част от несвободната фраза (при фразеологизирана обектна позиция се реализират структурите, посочени в VIII.2. – *взето решение, затворена врата*). Глаголите трябва да са преходни, но с незапълнена прякообектна позиция.

– Несвободни фрази с опора сегашно деятелно причастие (47а)–(47в) не могат да кореспондират с несвободни глаголни фрази от типа субект–предикат (при фразеологизирана субектна позиция се реализират структурите, посочени в VIII.1. – *изгряваща звезда, глождеца съвест*).

– Несвободни фрази с опора сегашно деятелно причастие обикновено се употребяват атрибутивно (48а), (48б), докато несвободните фрази с опора минало деятелно и минало страдателно причастие се употребяват и атрибутивно, и предикативно:

(48а) *смразяващ кръвта разказ – ?Той е смразяващ кръвта.*

(48б) *биеща на очи несправедливост – ?Тя е биеща на очи.*

(48в) *въоръжени до зъби браконieri – Браконierите бяха въоръжени до зъби.*

(48г) *Той е едно хлътнало до уши момче. – Момчето е хлътнало до уши.*

(48д) *изгубени в превода журналисти – Журналистите останаха изгубени в превода.*

***

Наблюденията върху деривацията между несвободни фрази показват, че в голяма степен словообразователният им потенциал се предопределя от общите езикови закономерности и лексикално-граматичните, морфологичните, семантичните и синтактичните свойства на опората и компонентите. Същест-

уващите ограничения, произтичащи от неделимото значение на несвободната фраза, са основно от семантичен характер и засягат образуването на производна фраза от определен семантичен клас (т. 8.).

Тук ще онагледим и един случай, в който върху елементите на производната несвободна фраза са наложени допълнителни ограничения, които не са характерни за изходната несвободна фраза. Промяната засяга комплемента в НФ като *разбивам (нечие) сърце/ (нечи) сърца > разбивач на сърца*. При производната ИНФ – *разбивач на сърца* – поради обобщаването на значението от действие (някой разбива сърцето на някого) към характеристика (някой по принцип има тази способност или такова въздействие) върху именната част от комплемента се прилага ограничение да бъде в множествено число. Този въпрос предстои да бъде изучен по-подробно.

Обобщителна таблица на наблюденията в 7. е изнесена като отделно приложение (таблица 4). За пълнота са представени и наблюденията върху адекватизацията (7.2.IX.), като са включени примери с нефразеологизирани форми там, където в данните няма засвидетелстван пример за адекватизирана несвободна фраза (АНФ).

8. Обобщения

Предвид продуктивността на деривационните модели и средства при еднословните единици и при несвободните фрази с очаквано висока продуктивност са събитийно-процесните номинализации. Висока регулярност се наблюдава и при моделите на субстантивация на предикатно-обектни и субектно-предикатни несвободни фрази (VIII.) Значението при тях е определено свойство, състояние или резултат. Обобщение на дериватите по семантични класове е представено в таблица 3.

Таблица 3

Разпределение на дериватите по семантични класове

Семантичен клас на производната несвободна фраза	Брой	Пример
Събитие	2590	<i>промиване на мозъци – промивам мозъци</i>
Опредметено свойство, състояние, резултат	2736	<i>взето решение, изгорени мостове, изгряваща звезда</i>
Агент	53	<i>разбивам сърцето – разбивач на сърца, играя карти – играч на карти, служба на двама господари – слуга на двама господари</i>
Състояние	12	<i>живея царски – царски живот, мисля трезво – трезва мисъл</i>
Инструмент	3	<i>разбърквам карти – разбърквач на карти, хващам бримки – хващач на бримки</i>
Местоположение (институция, учреждение или др.)	5	<i>печатам дипломи – печатница на дипломи, пера пари – перачница за пари</i>

С малка продуктивност, но представляващи интерес от гледна точка на потенциала им за създаване на нови лексикални единици са несвободните фрази с агентивно, инструментално и локативно значение. Те кореспондират с предикатно-комплементни ГНФ, най-вече с пряк обект VP [V NP_{по}] (49а)–(49в), по-рядко с предложен комплемент VP [V PP] (49г)–(49д). Не се срещат именни несвободни фрази, кореспондиращи със субектно-предикатни глаголни фрази NP_с V и глаголни фрази със сказуемно определение VP [V XP_{соо/соп}].

(49а) *промивам мозъци – промивач на мозъци*

(49б) *разбивам (нечие) сърце – разбивач на сърца*

(49в) *търся силни усещания – търсач на силни усещания*

(49г) *служа на двама господари – слуга на двама господари*

(49д) *търгувам на едро – търговец на едро*

Агентивните несвободни фрази представляват най-голям дял, докато инструменталните (50) и локативните (51) са редки случаи:

(50) *хващам бримки – хващач на бримки* (Инструмент)

(51а) *пера пари – перачница на пари* (Място – фирма, бизнес предприятие, институция и под., където се осъществява определена дейност; локативно-инструментално значение)

(51б) *печатам дипломи – печатница на дипломи* (Място – фирма, бизнес предприятие и под., където се осъществява определена дейност; локативно-инструментално значение)

Несвободната фраза *печатам дипломи* се среща със значенията ‘издавам дипломи’ (52а) и стесненото ‘издавам фалшиви дипломи или дипломи без реална стойност’ (52б). В локативно-инструменталната ИНФ *печатница на/ за дипломи* е фиксирано второто значение (53):

(52а) *Колежът не печата дипломи и точно поради тази причина губи най-способните потенциални курсисти.*

(52б) *При 100 университета в България и 70 000 места при 50 000 завършващи повечето университети печатат дипломи.*

(53) *Университетът няма да стане печатница за дипломи.*

В единични случаи разглежданите именни несвободни фрази с агентивно значение са се установили в езика и са засвидетелствани в лексикографските ресурси – *разбивач на сърца* (РБЕ 2015, 15, 170), *слуга на двама господари*. В част от случаите несвободната фраза има висока честотност, но статутът ѝ все още не е изяснен. Пример за това е несвободната фраза *промивач на мозъци*, която във всичките си форми има общо 2940 срещания в Гугъл. В трети случаи несвободните фрази се употребяват епизодично (54):

(54) ... *тази битка ще се води от хора от региона, сред които няма парашутисти, продавачи на илюзии, строители на въздушни кули...*

Продуктивността на събитийно-процесуалните номинализации е напълно очаквана, тъй като те могат да имат аргументна структура, която кореспондира с аргументната структура на изходния предикат (Гримшоу/Grimshaw 1990), а по същността си несвободните фрази с опора от глаголно същест-

вителино представляват идиоматизирани (частични) тематични структури. Известно е, че номинализираните предикати правят възможно реферирането към определена ситуация независимо от деятеля и от времевите ѝ параметри, което ги прави предпочитано средство в някои контексти или функционални стилове (Пометкова/Pometkova 2006).

Малкият брой на именни несвободни фрази от други семантични типове (агентивни, инструментални, локативни) може отчасти да се обясни с факта, че несвободните фрази често изразяват специфични ситуации и неконвенционални отношения между участници и в езика в общия случай не съществува необходимост да се концептуализират свързани с тях вършители, инструменти, местоположения и др. При нужда такава единица може да възникне, например: *гълтач на огньовете, играч на карти* и др.

Наред с това в българския език съществуват по-продуктивни начини за възникване на нови лексеми, каквито са семантичната кондензация и композицията. Следните варианти, възникнали чрез композиция, съществуват паралелно с несвободните фрази с аналогична структура (55):

(55а) *гълтам огън – гълтач на огньовете – огнегълтач*

(55б) *играя карти – играч на карти – картоиграч*

(55в) *разбивам сърцето – разбивач на сърца – сърцеразбивач*

(55г) *мисля трезво – мислец трезво – трезвомислец*

(55д) *смразявам кръвта – смразяващ кръвта – кръвосмразяващ*

(55е) *бия на очи – биец на очи – очебиец/н*

9. Заключение

Разгледаните явления дават множество насоки за бъдещи научни разработки. Едно от перспективните изследователски полета е изучаването на възникването, развоя и установяването на несвободни фрази и техни деривати (*изтичане на мозъци > изтичат мозъци*) и на асиметрията в налагането на кореспондиращи си глаголни и номинални несвободни фрази от когнитивна и диахронна гледна точка. Интерес представлява и систематичното изследване на процесите на трансформация на несвободните фрази в еднословни лексеми (*пера пари > пера*); проучването на съотносимостта между несвободни фрази и семантично еквивалентни на тях композити като представените в (55), както и между колокации като *събирам {смет, боклук...}*, (потенциални) несвободни фрази (*събиране на смет*) и/или композити (*сметосъбиране*). Насока, която би помогнала за осветляването на границите между несвободните и свободните фрази и тяхната концептуализация от носителите на езика, е изучаването на конкурентни модели за създаване на несвободни фрази, например фрази със съгласувано и с несъгласувано определение (*цветарски магазин, магазин за цветя; чертожна дъска, дъска за чертане*) и тяхната перцепция от носителите на езика, както и експерименталното изследване на обработката им от мо-

зъка (време за реакция при възприемане) и др. Не на последно място предвид представените в студията модели за деривация открит остава и въпросът за отразяването на различните типове деривати в речника. Всички тези изследвания са приложими както сами по себе си, така и за целите на автоматичната обработка на естествения език и компютърната лингвистика.

Благодарности

Бих искала да изразя благодарност към Ивелина Стоянова и Мария Тодорова за предоставянето на разработения от тях Речник на съставните лексикални единици за целите на изследването, както и за съвместните дискусии по въпроси, свързани с несвободните фрази; към Ивелина Стоянова – за помощта при автоматичната обработка на материала и за ползотворните обсъждания по текста; и не на последно място – на рецензентите – за градивните коментари.

Източници

РБЕ 1977–2015: *Речник на българския език*. Т. 1–15. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“ и ЕТ „ЕМАС“, 1977–2015.

Литература

Балтова 1986: Балтова, Ю. За някои явления и тенденции в изграждането на лексикалната система на съвременния български книжовен език. – В: *Въпроси на съвременната българска лексикография и лексикология*. София: Издателство на БАН, 1986, 74–80.

Благоева 2003: Благоева, Д. Неологизми универбати в българския и чешкия език. – В: *Dynamika a inovace v češtině a bulharštině (90. léta 20. století). Sborník příspěvků z pracovního setkání v Sofii 7. 10. 2002*. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, 2003, 26–37.

Благоева 2008: Благоева, Д. Нови фразеологични калки в българския език (в съпоставка с други славянски езици). – В: *Изследвания по фразеология, лексикология и лексикография*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2008, 149–153.

Благоева 2011: Благоева, Д. Дефразиологизацията като източник на лексикални и семантични иновации в съвременния български език. – В: *Езиковески изследвания в чест на проф. Сийка Спасова-Михайлова*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2011, 139–151.

Зидарова 2008: Зидарова, В. Прояви на лексикална икономия в съвременния български език. – В: *Научни трудове на Пловдивския университет*, 2008, 46, 1, 211–219.

Колковска 1993/1994: Колковска, С. Словообразуване на имена за действия от отименни глаголи (с оглед на терминологията). – *Български език*, 1993/1994, 4, 478–480.

Колковска 2008: Колковска, С. Динамика и утвърждаване на новите лексикални значения в българския език. – *Български език*, 2008, 56, 1, 15–25.

- Костова 2012:** Костова, Н. Глаголи с нови значения в българския език. – В: *Славистиката в глобалния свят – предизвикателства и перспективи. Сборник с доклади от конференцията, проведена на 05–06.10.2012 г.* Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 2012, 15–22.
- Кювлиева 1987:** Кювлиева, В. Лексикална многозначност и фразеологично значение. – В: *Втори международен конгрес по българистика. Доклади. Т. 3.* София: Издателство на БАН, 1987, 326–335.
- Ницолова 2005:** Ницолова, Р. За формалното означаване на семантичните роли в българските конструкции с отглаголни съществителни. – В: *Аргументна структура. Проблеми на простото и сложното изречение.* София: СемаРШ, 2005, 141–152.
- Пометкова 2006:** Пометкова, Я. Спецификация на конструкциите с отглаголно съществително във функцията на подлог в научната реч. – В: *Сборник Йорданка Маринова. Изследвания по случай нейния седемдесетгодишен юбилей.* В. Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 2006, 276–284.
- Радева 1991:** Радева, В. *Словообразуването в българския книжовен език.* София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1991.
- Стоянова 2012:** Стоянова, Ив. *Автоматично разпознаване и тагиране на съставни лексикални единици в българския език.* Дисертация за получаване на образователната и научна степен „доктор“. София: Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“, 2012.
- Стоянова, Тодорова 2014:** Стоянова, Ив., М. Тодорова. Разработване на речници от съставни единици за български. – В: *Езикови ресурси и технологии за български език.* София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2014, 185–201.
- Стоянова и др. 2017:** Стоянова, Ив., М. Тодорова, Св. Лесева. Речник на съставните думи в българския език – развитие и перспективи. – В: *Доклади от Международната юбилейна конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ (София, 15–16 май 2017 г.).* Ч. 1. София: Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“, 2017, 311–320.
- Тодорова 2015:** Тодорова, М. *Типология и свойства на устойчиви словосъчетания в българския език. Глаголни фразеологизми.* Дисертация за получаване на образователната и научна степен „доктор“. София: Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“, 2015.
- Тодорова и др. 2016:** Тодорова, М., И. Стоянова, С. Лесева. Лингвистично описание и компютърна обработка на съставни именувани същности в българския език. – В: *Лексикографията в началото на XXI в. Сборник с доклади от Седмата международна конференция по лексикография и лексикология, 15–16 октомври 2015 г.* Под ред. на Д. Благоева, С. Колковска. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2016, 687–694.
- Чолакова 1968:** Чолакова, К. За лексико-граматичната еквивалентност на фразеологичната единица с думата. – В: *Славистичен сборник.* София: Издателство на БАН, 1968, 209–219.

References

- Baldwin et al. 2003:** Baldwin, T., C. Bannard, T. Tanaka, and D. Widdows. An empirical model of multiword expression decomposability. – In: *Proceedings of the ACL Workshop on Multiword Expressions: Analysis, Acquisition and Treatment.* Sapporo, 2003, 89–96.
- Baldwin, Kim 2010:** Baldwin, T., S. N. Kim. Multiword expressions. – In: *Handbook of Natural Language Processing.* Ed. by N. Indurkha, F. J. Damerau. Second edition. Boca Raton: CRC Press, 267–292.

- Baltova 1986:** Baltova, Yu. Za nyakoi yavleniya i tendentsii v izgrazhdaneto na leksikalnata sistema na savremenniya balgarski knizhoven ezik [On some phenomena and trends in building the lexical system of Contemporary Standard Bulgarian]. – In: *Vaprozi na savremennata baglarska leksikografiya i leksikologiya* [Issues in Contemporary Bulgarian Lexicography and Lexicology]. Sofia: Izdatelstvo na BAN, 1986, 74–80.
- Barbu Mititelu, Leseva 2017:** Barbu Mititelu, V., S. Leseva. Derivation and multiword expressions. – In: *Multiword Expressions: Insights from a Multi-lingual Perspective* Ed. by M. Sailer, S. Markantonatou. Berlin: Language Science Press, 2017.
- Blagoeva 2003:** Blagoeva, D. Neologizmi univerbati v balgarskiya i cheshkiya ezik. – In: *Dynamika a inovace v češtině a bulharštině (90. léta 20. století). Sborník příspěvků z pracovního setkání v Sofii 7. 10. 2002* [Dynamics and Innovations in Czech and Bulgarian (during the 1990s). Proceedings of the workshop, 7 October 2002, Sofia]. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, 2003, 26–37.
- Blagoeva 2008:** Blagoeva, D. Novi frazeologichni kalki v balgarskiya ezik (v sapostavka s drugi slavyanski ezitsi) [New phraseological calques in Bulgarian (in comparison with other Slavic languages)]. – In: *Izsledvaniya po frazeologiya, leksikologiya i leksikografiya* [Studies in Phraseology, Lexicology and Lexicography]. Sofia: Akademichno izdatelstvo “Prof. Marin Drinov”, 2008, 149–153.
- Blagoeva 2011:** Blagoeva, D. Defrazeologizatsiyata kato iztochnik na leksikalni i semantichni inovatsii v savremenniya balgarski ezik [Dephraseologisation as a source of lexical and semantic innovations in Contemporary Standard Bulgarian]. – In: *Ezikovedski izsledvaniya v chest na prof. Siyka Spasova-Mihaylova* [Linguistic Studies in Honor of Prof. Siyka Spasova-Mihaylova]. Sofia: Akademichno izdatelstvo “Prof. Marin Drinov”, 2011, 139–151.
- Cholakova 1968:** Cholakova, K. Za leksiko-gramatichnata ekvivalentnost na frazeologichnata edinita s dumata [On the lexico-grammatical equivalence of phraseological units and words]. – In: *Slavistischen sbornik* [Proceedings in Slavic Studies]. Sofia: Izdatelstvo na BAN, 1968, 209–219.
- Ermakova et al. 2015:** Ermakova, E. N., N. N. Zolnikova, G. C. Faizullina, M. S. Khasanova, and T. N. Khlyzova. Derivation and the derivational space in phraseology as a problem of the language contemporary development. – *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 2015, 6, 335–340.
- Fellbaum, ed. 1998:** *WordNet: An Electronic Lexical Database*, ed. by C. Fellbaum. Cambridge, MA: MIT Press, 1998.
- Grimshaw 1990:** Grimshaw, J. *Argument Structure*. Cambridge, Mass: MIT Press, 1990.
- Groza 2011:** Groza, Liviu. *Probleme de frazeologie*. București: Editura Universității din București, 2011.
- Jackendoff 1997:** Jackendoff, R. *The Architecture of the Language Faculty*. Cambridge, Mass: MIT Press, 1997.
- Koeva 2006:** Koeva, S. Inflection morphology of Bulgarian multiword expressions. – In: *Computer Applications in Slavic Studies*. Sofia: Boyan Penev Publishing Center, 2006, 201–216.
- Koeva 2007:** Koeva, S. Multi-word term extraction for Bulgarian. – In: *Proceedings of the Conference on Balto-Slavic NLP, ACL 2007*, 59–66.
- Koeva, Genov 2011:** Koeva, S., A. Genov. Bulgarian language processing chain. – In: *Proceedings of the Workshop on the Integration of Multilingual Resources and Tools in Web Applications*, 26 September 2011, Hamburg.
- Koeva et al. 2016:** Koeva, S., I. Stoyanova, M. Todorova, and S. Leseva. Semi-automatic compilation of the dictionary of Bulgarian multiword expressions. – In: *Proceedings of the GLOBALEX 2016 Workshop: Lexicographic Resources for Human Language Technology*, Workshop at LREC 2016, Portorož, Slovenia, 28 May 2016, 86–95.

- Kolkovska 1993/1994:** Kolkovska, S. Slovoobrazuvane na imena za deystviya ot otimenni glagoli (s ogleđ na terminologiyata) [Word formation of action nouns from noun-derived verbs (with respect to terminology)]. – *Balgarski ezik*, 1993/1994, 4, 478–480.
- Kolkovska 2008:** Kolkovska, S. Dinamika i utvarzhdavane na novite leksikalni znacheniya v balgarskiya ezik [Dynamics and establishment of new lexical meanings in Bulgarian]. – *Balgarski ezik*, 2008, 56, 1, 15–25.
- Kostova 2012:** Kostova, N. Glagoli s novi znacheniya v balgarskiya ezik [Verbs with new meanings in Bulgarian]. – In: *Slavistikata v globalniya svyat – predizvikelstva i perspektivi. Sbornik s dokladi ot konferentsiyata, provedena na 05.–06.10.2012 g.* [Slavic Studies in the Global World – Challenges and Prospects. Proceedings of the conference held 5–6 October, 2012]. Blagoevgrad: Universitetsko izdatelstvo “Neofit Rilski”, 2012, 15–22.
- Kyuvlieva 1987:** Kyuvlieva, V. Leksikalna mnogoznachnost i frazeologichno znachenie [Lexical polysemy and phraseological meaning]. – In: *Vtori mezhdunaroden kongres po balgaristika. Dokladi* [Second International Congress in Bulgarian Studies. Proceedings]. Vol. 3. Sofia: Izdatelstvo na BAN, 1987, 326–335.
- Mel’čuk 1998:** Mel’čuk, I. Collocations and lexical functions. – In: *Phraseology. Theory, Analysis, and Applications*. Ed. by A. P. Cowie. Oxford: Clarendon, 1998, 23–53.
- Nitsolova 2005:** Nitsolova, R. Za formalnoto oznachavane na semantichnite roli v balgarskite konstruktсии s otglagolni sashtestvitelni [On the formal marking of semantic roles in Bulgarian constructions headed by deverbal nouns]. – In: *Argumentna struktura. Problemi na prostoto i slozhnoto izrechenie* [Argument Structure. Issues in the Syntax of Simple and Complex/Compound Sentences]. Sofia: SemaRSH, 2005, 141–152.
- Nunberg et al. 1994:** Nunberg, G., I. A. Sag, and T. Wasow. Idioms. – *Language*, 1994, 70, 491–538.
- Osenova, Simov 2015:** Osenova, P., K. Simov. Modeling lexicon-syntax interaction with catenae. – *Journal of Cognitive Science*, 2015, 16/3, 287–322. Seoul National University, College of Humanities.
- Piela 2007:** Piela, A. Od frazeologizmu do derywatu. – *LingVaria*, 2007, II 1 (3), 41–48.
- Pometkova 2006:** Pometkova, Y. Spetsifikatsiya na konstruktсии s otglagolno sashtestvitelno ime vav funktsiyata na podlog v nauchnata rech [Specification of the constructions headed by deverbal nouns functioning as subjects in scientific texts]. – In: *Sbornik Yordanka Marinova. Izsledvaniya po sluchay neyniya sedemdesetgodishen yubiley* [Proceedings of the Conference on the Occasion of Yordanka Marinova’s 70th Anniversary]. V. Tarnovo: Izdatelstvo na Velikotarnovskiya universitet “Sv. sv. Kiril i Metodiy”, 2006, 276–284.
- Radeva 1991:** Radeva, V. *Slovoobrazuvaneto v balgarskiya knizhoven ezik* [Word-formation in Standard Bulgarian]. Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski”, 1991.
- RBE 1977–2015:** Rechnik na balgarskiya ezik [Dictionary of the Bulgarian Language]. Vol. 1–15. Sofia: Akademichno izdatelstvo “Prof. Marin Drinov”, ET “EMAS”, 1977–2015.
- Sag et al. 2002:** Sag, I. A., T. Baldwin, F. Bond, A. Copestake, and D. Flickinger. Multiword expressions: A pain in the neck for NLP. – In: *Proceedings of the 3rd International Conference on Intelligent Text Processing and Computational Linguistics (CICLing-2002)*. Mexico City, Mexico, 1–15.
- Stoyanova 2010:** Stoyanova, I. Factors influencing the performance of some methods for automatic identification of multiword expressions in Bulgarian. – In: *Proceedings of the Seventh International Conference on Formal Approaches to South Slavic and Balkan Languages (FASSBL 6)*. Ed. by M. Tadic, M. Dimitrova-Vulchanova, and S. Koeva. Dubrovnik, 2010, 103–108.

- Stoyanova 2012:** Stoyanova, I. *Avtomatično razpoznavane i tagirane na sastavni leksikalni ediniti v balgarskiya ezik* [Automatic Recognition and Tagging of Multiword Expressions in Bulgarian]. Disertatsiya za pridobivane na obrazovatelna i nauchna stepen “doktor” [Dissertation for the acquisition of a doctoral degree in general and comparative linguistics computational linguistics]. Sofia: Institut za balgarski ezik “Prof. Lyubomir Andreychin”, 2012.
- Stoyanova, Todorova 2014:** Stoyanova, I., M. Todorova. Razrabotvane na rechnitsi ot sastavni ediniti za balgarski [Building dictionaries of multiword expressions for Bulgarian]. – In: *Ezikovi resursi i tehnologii za balgarski ezik* [Language Resources and Technologies for Bulgarian]. Sofia: Akademichno izdatelstvo “Prof. Marin Drinov”, 2014, 185–201.
- Stoyanova et al. 2015:** Stoyanova, I., S. Leseva, and S. Koeva. Partial syntactic analysis of Bulgarian. – In: *Paisievi chetenia* [Plovdiv University Autumn Readings in Bulgarian Studies], Plovdiv, 30–31 October 2015 (presentation).
- Stoyanova et al. 2016:** Stoyanova, I., S. Leseva, and M. Todorova. Towards the automatic identification of light verb constructions in Bulgarian. – In: *Proceedings of the Second International Conference Computational Linguistics in Bulgaria (CLIB 2016)*, Sofia, 9 September 2016. Sofia: Institut za balgarski ezik “Prof. Lyubomir Andreychin”, BAN, 2016, 28–37.
- Stoyanova et al. 2017:** Stoyanova, I., M. Todorova, and S. Leseva. Rechnik na sastavnite dumi v balgarskiya ezik – razvitie i perspektivi [A dictionary of multiword expressions in Bulgarian – advances and prospects]. – In: *Dokladi ot Mezhdunarodnata yubileyna konferentsiya na Instituta za balgarski ezik “Prof. Lyubomir Andreychin” (Sofia, 15–16 may 2017 g.)* [Proceedings of the International Jubilee Conference of the Institute for Bulgarian Language “Prof. Lyubomir Andreychin” (Sofia, 15–16 May 2017)]. Vol. 1. Sofia: Institut za balgarski ezik “Prof. Lyubomir Andreychin”, 2017, 311–320.
- Todorova 2008:** Todorova, M. Morpho-syntactic properties of Bulgarian verbal idiomatic expressions. – In: *Proceedings of the 2007 International NooJ Conference*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2008.
- Todorova 2015:** Todorova, M. *Tipologiya i svoystva na ustoychivi slovosachetaniya v balgarskiya ezik. Glagolni frazeologizmi* [Typology and Properties of Multiword Expressions in Bulgarian. Verb Idioms]. Disertatsiya za pridobivane na obrazovatelna i nauchna stepen “doktor” [Dissertation for the acquisition of a doctoral degree in general and comparative linguistics, computational linguistics]. Sofia: Institut za balgarski ezik “Prof. Lyubomir Andreychin”, 2015.
- Todorova et al. 2016:** Todorova, M., I. Stoyanova, and S. Leseva. Lingvistichno opisanie i kompyutarna obrabotka na sastavni imenuvani sashtnosti v balgarskiya ezik [Linguistic description and computational processing of multiword named entities in Bulgarian]. – In: *Leksikografiyata v nachaloto na XXI v. Sbornik s dokladi ot Sedmata mezhdunarodna konferentsiya po leksikografiya i leksikologiya, 15–16 oktovri 2015 g.* [Lexicography at the Beginning of the 21st Century. Proceedings of the Seventh International Conference on Lexicography and Lexicology, 15–16 October 2015]. Ed. by D. Blagoeva, S. Kolkovska. Sofia: Akademichno izdatelstvo “Prof. Marin Drinov”, 2016, 687–694.
- Van Valin, LaPolla 1997:** Van Valin, R. D., R. J. LaPolla. *Syntax: Structure, Meaning, and Function*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- Zidarova 2008:** Zidarova, V. Proyavi na leksikalna ikonomiya v savremenniya balgarski ezik [Lexical economy in contemporary Bulgarian]. – *Nauchni trudove na Plovdivskiya universitet*, 2008, 46, 1, 211–219.

ПРИЛОЖЕНИЕ 1

Таблица 4

Продуктивност на несводните фрази (обобщение на т. 7.)

ГНФ	ИНФ	ИНФ	ИНФ	ИНФ	ИНФ	ИНФ	ИНФ	АНФ	АНФ
$V_i NP_{по}$ замазвам очите вземам решение разбивам сърцето печатам дипломи инжектирам финанси	$V_i XP \dots \diamond$ $N_i XP \dots$ $XP V_i \diamond N_i XP$ т. 7.2.I. т. 7.2.II. т. 7.2.III. т. 7.2.IV. т. 7.2.V.	$V_i AdvP_j \diamond$ $ModAP_j N_i$ т. 7.2.VI.	$NP_{C_j} V_i \diamond$ $ActPart_i NP_{C_j}$ т. 7.2.VIII.1	$V_i NP_{по,j} \diamond$ $PassPart_i NP_{по,j}$ т. 7.2.VIII.2	$NP_{C_j} V_i \diamond$ $A_j N_i$ т. 7.2.VII.1.	$V_i NP_{оп,j} \diamond$ $A_j N_i$ т. 7.2.VII.2.	$ActPart_i -$ сег./ мин. деят. прич. $V_i XP \diamond$ $ActPart_i N_j$ т. IX.	$PassPart_i$ – страд. прич. $V_i (NP)_{по} XP_j$ $\diamond$ $PassPart_i$ XP_j т. IX.	
$V_i NP_{по}$ замазвам очите вземам решение разбивам сърцето печатам дипломи инжектирам финанси	$N_i PP [P NP_{по}]$ замазване на очите вземане на решение разбивач на сърцето печатница за дипломи инжектиране на финанси	–	–	замазани очи взето решение разбито сърце инжектирани финанси	–	финансова инжекция	!спирац дъха !смразяващ кръвта	–	
$V_i NP_{по} PP_j$ хващам бика за рогата вадя думите с ченгел	$N_i PP [P NP_{по}]$ PP_j хващане на бика за рогата вадене на думите с ченгел	–	–	(из)вадени с ченгел думи думи, (из) вадени с ченгел	–	–	хващанц бика за рогата вадени с думите с ченгел	–	

ГНФ	ИНФ V _i XR...< N _i XR...< XR V _i < N _i XR	ИНФ V _i AdvP < ModAP N _i	ИНФ NP _{C_j} V _i < ActPart _i NP _{C_j}	ИНФ V _i NP _{по_j} < PassPart _i N _{по_j}	ИНФ NP _{C_j} V _i < A _j N _i	ИНФ V NP _{от_j} < A _j N _i	АНФ ActPart _i – сег./ мин. деят. прич.	АНФ PassPart _i – страд. прич.
	т. 7.2.I. т.7.2.II. т. 7.2.III. т.7.2.IV. т. 7.2.V.	т. 7.2.VI.	т. 7.2.VIII.1	т. 7.2.VIII.2	т. 7.2.VIII.1.	т. 7.2.VIII.2.	т. IX.	V _i (NP) _{по_j} XR < PassPart _i XR _j т. IX.
V _i NP _{по} AdvP _j вървящам лентата назад обръщам земята наопаки	N _i PP [PNP _{по}] AdvP _j вървящане на лентата назад обръщане на земята наопаки	–	–	върната назад лента	–	–	вървящ лентата назад обръщам земята наопаки	–
V _i NP _{по} XR _{соо} оставям нечи ръце развързани	N _i PP [PNP _{по}] XR _{соо} оставяне на нечи ръце развързани	–	–	ръце, оставени развързани	–	–	оставящ (нечи) ръце развързани	–
V _i NP _{по} (PP _j) целя басма (на някого) прочитам конско (на някого)	N _i PP [PNP _{по}] (PP _j) целене на басма (на някого) прочитане на конско (на някого)	–	–	прочетено конско	–	–	целещ басма (на някого)	–

ГНФ	ИНФ V _i XP... <> N _i XP... XP V _i <> N _i XP	ИНФ V _i AdvP... <> ModAP... N _i	ИНФ NP _{Cj} V _i <> ActPart _i NP _{Cj}	ИНФ V _i NP _{поj} <> PassPart _i N _{поj}	ИНФ NP _{Cj} V _i <> A _j N _i	ИНФ V _i NP _{опj} <> A _j N _i	АНФ ActPart _i – сег./ мин. деят. прич. V _i XP <> ActPart _i N _j	АНФ PassPart _i – страд. прич. V _i (NP) _{поj} XP _j <> PassPart _i XP _j
	т. 7.2.I. т.7.2.II. т. 7.2.III. т.7.2.IV. т. 7.2.V.	т. 7.2.VI.	т. 7.2.VIII.1	т. 7.2.VIII.2	т. 7.2.VII.2.	т. 7.2.VII.2.	т. IX.	т. IX.
V _i NP _{по} (XP _{соо}) заемам позата (на някакъв)	N _i PP [P NP _{поj}] (XP _{соо}) заемане на позата (на някакъв)	–	–	заемана поза на съдник	–	–	заемам позата (на някакъв)	–
NP _C V _i (нечия) звезда изгрява (нечи) клевачи натезжават икономиката колабира	N _i PP [P NP _{Cj}] PP изгряване на (нечия) звезда натезжаване на (нечи) клевачи колабиране на икономиката	–	изгряваща звезда натезжали клевачи колабирала икономика	–	икономически колапс	–	–	–
NP _C V _i PP _j товар пада от (нечи) плевци	N _i PP [P NP _{Cj}] PP _j падане на товар от (нечи) плевци	–	падащ от плевците товар товар, падащ от плевците	–	–	–	–	–

ГНФ	ИНФ	ИНФ	ИНФ	ИНФ	ИНФ	ИНФ	ИНФ	АНФ	АНФ
	V_i XR... $\diamond$ N_i XR... $\diamond$ XP $V_i \diamond N_i$ XR	V_i AdvP $\diamond$ ModAP N_i	NP_{C_j} $V_i \diamond$ ActPart $_i$ NP_{C_j}	V_i $NP_{по, j}$ $\diamond$ PassPart $_i$ $N_{по, j}$	NP_{C_j} $V_i \diamond$ A_j N_{j-1}	V_i $NP_{от, j}$ $\diamond$ A_j N_{j-1}	$ActPart_i$ – сег./ мин. деят. прич.	$PassPart_i$ – страд. прич.	
	т. 7.2.I. т.7.2.II. т. 7.2.III. т.7.2.IV. т. 7.2.V.	т. 7.2.VI.	т. 7.2.VIII.1	т. 7.2.VIII.2	т. 7.2.VIII.1.	т. 7.2.VIII.2.		V_i (NP) $_{по}$ XR $\diamond$ PassPart $_i$ XR $_j$	т. IX.
NP_{C_j} V_i (NP) $_{по}$ (някого го) стяга челикът (някого го) цели глава (нечий) ребра се четат	N_i PP [P NP $_C$] $\emptyset$ стягане на челика целене на глава *четене на (нечий) ребра	–	NP_{C_j} $V_i \diamond$ ActPart $_i$ NP_{C_j}	–	–	–	стягащ челик стегнал челик целеща глава четящи се ребра	–	–
NP_{C_j} V_i (PP) $_{по}$ крила порастват (на някого) щастие то се усмихва (на някого)	N_i PPP [PP $_C$] (PP) $_{по}$ порастване на крила (на някого) усмихването на щастие то (на някого)	–	–	–	–	–	пораснали криле усмихнало се щастие	–	–
V_i PP $_j$ хвърча в облаците бъркам в (нечий) джоб	N_i PP $_j$ хвърчане в облаците бъркане в (нечий) джоб	–	–	–	–	–	–	–	!биец на очи !гъбясал с пари

ГНФ	ИНФ V _i XP... <> N _i XP... XP V _i <> N _i XP	ИНФ V _i AdvP _j <> ModAP _j N _i	ИНФ NP _{C_j} V _i <> ActPart _i NP _{C_j}	ИНФ V _i NP _{поj} <> PassPart _i N _{поj}	ИНФ NP _{C_j} V _i <> A _j N _i	ИНФ V _i NP _{опj} <> A _j N _i	АНФ ActPart _i – сег./ мин. деят. прич.	АНФ PassPart _i – страд. прич.
	т. 7.2.1. т.7.2.II. т. 7.2.III. т.7.2.IV. т. 7.2.V.	т. 7.2.VI.	т. 7.2.VIII.1	т. 7.2.VIII.2	т. 7.2.VII.1.	т. 7.2.VII.2.	т. IX.	т. IX.
V _i (NP _{по}) PP _j хващам (някого) за сърцето продавам (нещо) на едро	N _i PP _j (NP _{поj}) PP _j хващане (на някого) за сърцето продажба (на нещо) на едро продавач на едро	–	–	–	–	–	!хващам за сърцето	!вгоръжен до зъби !хванат от гората
V _i PP _j (PP _k) хлътвам до уши (по някого) падам на колене (пред някого)	N _i PP _j (PP _k) хлътване до уши (по някого) падане на колене (пред някого)	–	–	–	–	–	!хлътнал до уши	–
V _i PP _j NP _{соо} казвам на черното бяло	N _i PP _j PP _{iP} NP _{сооj} казване на черното бяло	–	–	–	–	–	казвам на черното бяло	–

ГНФ	ИНФ	ИНФ	ИНФ	ИНФ	ИНФ	ИНФ	ИНФ	АНФ	АНФ
	V_i XP... $\diamond$ N_i XP... $XP V_i \diamond N_i$ XP т. 7.2.I. т.7.2.II. т. 7.2.III. т.7.2.IV. т. 7.2.V.	V_i AdvP $\diamond$ ModAP N_i XP $V_i \diamond N_i$ XP т. 7.2.VI.	$NP_{C_j} V_i \diamond$ ActPart _i NP_{C_j} т. 7.2.VIII.1	V_i $NP_{по,j}$ $\diamond$ PassPart _i $N_{по,j}$ т. 7.2.VIII.2	$NP_{C_j} V_i \diamond$ $A_j N_j$ т. 7.2.VIII.1.	V_i $NP_{от,j}$ $\diamond$ $A_j N_j$ т. 7.2.VIII.2.	$ActPart_i$ – сег./ мин. деят. прич. V_i XP $\diamond$ $ActPart_i N_j$ т. IX.	$PassPart_i$ – страд. прич. V_i (NP) _{по} XP $\diamond$ $PassPart_i$ XP _j т. IX.	
V_i AdvP _j хвърча нависоко стигам далеч мисля трезво играя често живея царски	N_i AdvP _j хвърчаче нависоко стигане далеч	трезва мисъл трезво мислене честна игра царски живот	–	–	–	–	–	хвърчащ нависоко стигащ далеч мислещ трезво играещ често живеещ царски	–
V_i (NP) _{по} AdvP _j гледам (някого) отвисоко чакам (нещо) наготово	N_i (PP) (PNP) _{по,j}) AdvP _j гледаме (на някого) отвисоко чакаме (на нещо) наготово	–	–	–	–	–	–	гледащ отвисоко чакащ наготово	гледам отвисоко чакам наготово

ГНФ	ИНФ V _i XP...<> N _j XP... XP V _i <> N _j XP	ИНФ V _i AdvP _j <> ModAP _j N _i	ИНФ NP _{C_j} V _i <> ActPart _i NP _{C_j}	ИНФ V _i NP _{поj} <> PassPart _i N _{поj}	ИНФ NP _{C_j} V _i <> A _j N _i	ИНФ V _i NP _{опj} <> A _j N _i	АНФ ActPart _i – сег./ мин. деят. прич.	АНФ PassPart _i – страд. прич.
	т. 7.2.1. т.7.2.II. т. 7.2.III. т.7.2.IV. т. 7.2.V.	т. 7.2.VI.	т. 7.2.VIII.1	т. 7.2.VIII.2	т. 7.2.VII.1.	т. 7.2.VII.2.	т. IX.	V _i (NP) _{поj} XP _j <> PassPart _i XP _j т. IX.
V _i XP _{соп} ставам мъж лягам болен ставам на решето	N _i XP _{соп} ставане мъж лягане болен ставане на решето	–	–	–	–	–	ставац мъж лягац болен ставац на решето	–
V _i XP _{соп} PP _j стъпявам бос в огъня	N _i XP _{соп} PP _j стъпяване бос в огъня	–	–	–	–	–	стъпявац бос в огъня	–
V _i (NP _{оп}) XP _{соп} дера (някого) жив працам (някого) войник взема(м) (нещо) за чиста монета	N _i (PP (PNP _{опj})) XP _{соп} дрене (на някого) жив працане (на някого) войник вземане (на нещо) за чиста монета	–	–	–	–	–	деряц (някого) жив працац (някого) войник вземац (нещо) за чиста монета	дран жив працен войник взет за чиста монета

C (–) са отбелязани невъзможните конструкции; с (!) са означени фразеологизирани адективни фрази.